

MÅRSLET... HER HVOR VI BOR

KIRKELADE - SENERE HOSPITAL OG FATTIGHUS -
DER LÅ FORAN KIRKEN I MÅRSLET

**23 lokalhistoriske artikler
fra Mårslet sogn**

Mårslet Sogns Lokalhistoriske Forening

Hans Møller

23 lokalhistoriske artikler fra Mårslet sogn

Fortidsminderne i Hørret skoven

Af Mårslet sogns tre skove – Vilhelmsborgskoven, Moesgård skov og Hørret skov – er HØRRET SKOV den mindst kendte, hvilket nok skyldes, at man vanskeligt kan komme dertil i bil.

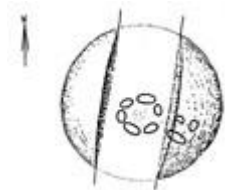
Kommunen ejer i dag skoven, der er under opsyn af Århus Skovvæsen. I gammel tid var skoven delt mellem bønderne i Langballe og Hørret. Man drev dengang heste og kvæg på græsning og satte svinene på olden i skoven. Ved fredskovsforordningen i 1805 blev kreaturgræsning i skoven forbudt, og da skoven skulle indhegnes med diger og lukkede led, havde bønderne ikke mere interesse i ejerskabet, der overgik til godset VILHELMSBORG, som Århus kommune i 1973 købte HØRRET SKOV af.

Men HØRRET SKOVs historie er meget ældre. Der findes i skoven en del gravhøje, der kan dateres til ca 3000 år før vor tidsregning. Nogle af disse fortidsminder er udgravet og undersøgt af Forhistorisk Museum på MOESGÅRD, og vor tur i HØRRET SKOV gælder et besøg ved disse 5000 år gamle gravminder.

Lad os starte i skovens nordvestlige del (1) ved indgangen til skoven vest for STENEGE, der er det gamle VILHELMSBORGS tidligere enkesæde. Vi passerer den røde bom, der

er af nyere dato, og betragter her de to gamle granit-ledsten, der blev sat op efter skovfredningerne i begyndelsen af 1800-tallet. Vi fortsætter ad skovvejen mod syd.

Nogle hundrede meter længere fremme er der på begge sider af vejen en forhøjning. På den højre forhøjning er der en bænk, hvor vi kan sætte os, og vi sidder nu på kanten af en GRAVHØJ. På den anden kant overfor os ser vi to store paralleltliggende sten – det er resterne af gangen ind til gravkammeret, der har ligget midt i den nuværende vej. Få centimeter under vejens overflade har man fundet kammergulvet, hvor de fleste af sidestenenene havde efterladt aftryk i undergrunden. Der var spor af 6 sten, som viste, at gravkammeret havde haft en cirkulær grundplan på knap 3 meter i diameter.

På kammergulvet, som var belagt med hvidbrændt flint, fandtes dele af de døde gravudstyr: en flintøkse, ravperler, flintflækker og skår af lerkar. Foran gangåbningen fandtes flere offerkar. Kammeret har været dækket af en rundhøj, ca 10 meter i diameter.

Få meter sydøst for runddyssen har der været rejst 3 bautasten – tre indskriftsløse sten, der kan findes rejst ved – eller på gravhøje. Det er det eneste sted i Århus-skovene, at der er påvist sådanne bautasten. Ved udgravningen i 1974 stod den sydligste af stenene stadig oprejst, mens de to andre var væltet om. Den ene af disse havde stået på et stenfundament. Spredte jernalder-lerkarskår omkring bautastenen angiver formodentlig tidspunktet for deres rejsning til omkring begyndelsen af vor tidsregning.

Efter overleveringen blev en krybskytte engang af en skovfoged grebet på fersk gerning i Hørret Skov og slået ihjel på den sydligste af de 3 bautasten.

Vi fortsætter ad skovvejen – nyder skoven og den afvekslende natur – og i den sydlige del af skoven følger vi skovvejen til venstre, og snart har vi på højre hånd, en halv snes meter inde i skoven, den næste GRAVHØJ (3), der fra vejen er skjult. (Hvis du har passeret Fiskebækken, er du gået for langt).

Denne gravhøj, der er en 13 x 8 meter stor, oval høj, er lidt yngre end de andre stendysser, vi ser på turen. Den sten – og grusopbyggede høj blev udgravet i 1976. Den rummede en gravkiste af kløvede sten.

Gravkammeret er ca 3 meter langt, 1 meter bredt og 60 cm højt.

Dækstenene, hvoraf to er bevarede har været synlige på overfladen.

Graven indeholdt et lerbæger og en pilespids af flint.

Fra denne gravhøj kan man se over til LANGDYSSEN (4) på den anden side af Fiskebækken. Vi skal tilbage til vejen for at komme over til den.

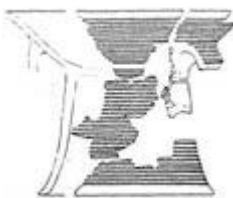
Langdyssen er det bedst bevarede fortidsminde i Hørret skov. Højen

Skår af et lerkar, en flintøkse og flintflækker fra udgravningen af den forsvundne gravhøj.

måler 18 x 7 meter og er kantet af 60 – 80 centimeter høje randsten. Længderetningen er nærmest nord – syd.

Kammeret ligger inde midt i højen. Det rektangulære gulvplan måler 2,5 x 1,5 meter og består af en vestlig gavlsten og to sæt sidesten. Fra kammerets østlige del fører en 2 meter lang gang ud til højens fod.

Kammerbunden var belagt med ildskørnede stenfliser, hvorover lå et lag hvidbrændt flint. Der fandtes ved udgravningen kun få spredte gravgaver – blandt andet et par rørformede ravperler. Til gengæld fandt man et stort antal skår fra adskillige lerkar foran randstenene ved gangens udmunding. Billedet viser skår fra et offerkar fra langdysen.

Vi fortsætter vor tur mod nord-øst og drejer fra til højre ad vejen, der følger skovdiget. Omtrent ud for gården "Sofienbjerg" finder vi i skovkanten på vor højre side en stensætning (5) – et U-formet anlæg med åbning mod syd. Norddelen består af én stor sten, mens siderne er sat af 4 store sten på et fundament af mindre sten. Sydsiden har tilsyneladende oprindeligt været lukket, således at stensætningen har haft et ovalt grundplan med største udvendige mål ca 5 x 3 meter.

Inden for stensætningen fandtes en nedgravning med trækul og sten samt et lerkarskår, som tilsyneladende daterer anlægget til omkring begyndelsen af vor tidsregning.

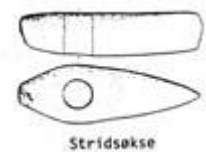
Ansamlingen af få store sten lidt nord for stensætningen kan være resterne af et lignende anlæg.

Vi skal nu op i skovens nordlige del. Vi kan vælge at fortsætte langs skovdiget eller kan gå tilbage til den bredere skovvej.

Helt ude ved skovkanten finder vi den sidste STENDYSSE (6) på vor tur. Stendysen blev udgravet i 1977 og viste sig at være en langdysse fra stenalderen, der dog var tildækket af en senere rundhøj engang i jernalderen (500 f.Kr. – 800 e.Kr.)

Kammergulvet var gravet op, men i den omrodede jord fandtes lerkarskår og en stridsøkse fra stenalderen.

Stående på gravhøjen kigger vi ned i gravkammeret, hvis rektangulære grundplan dannes af 5 store kløvede sten. Kammergulvet måler 2,6 x 1,2 meter, og der er 1,5 meter op til sidestenenes overkant. Der har været adgang til gravkammeret fra øst, hvor passagen mellem den lavere sidesten og den manglende overligger har været ca 50 x 70 centimeter.

Tilbage til skovstien, der følges mod vest. Lige før vi når vort udgangssted, får vi et blik ind i haven til bagsiden af STENEGEs hovedbygning

HØRRET SKOV er smuk, og den rummer andre interessante steder end de her beskrevne fortidsminder. Udgravningen af gravhøjene i HØRRET SKOV er forestået af TORSTEN MADSEN, Moesgård. Illustrationerne er hentet fra JESPER LAURSENS bog: Fortidens spor i Århuskøbene.

Jelshøj

Langs Mårslet sogns nordgrænse ligger HOLME BJERGE med JELSHØJ – 128 meter over havet – som Århusegnens højeste punkt.

HOLME BJERGE er randmorænebakker dannet af isen i sidste istids slutning for 12000 år siden. Isranden har stået her. Gentagne isfremstød og tilbagetrækninger har presset bakkerne op, og smeltevandet fra isen sidste tilbagetrækning har skabt de sydfør liggende dalsystemer, der førte vandet gennem Giberådalen til dets udløb i Kattegat ved Moesgård strand.

Det må formodes, at der har boet mennesker i Mårslet sogn lige siden istidens slutning for 12000 år siden, men sognet har dog i årtusinder været meget tyndt befolket, da den østjyske frugtbare lerjord har været for fed og for tung at bearbejde med datidens primitive markredskaber. De første sikre vidnesbyrd om beboelse i sognet kendes først fra stenaldergravhøjene i Hørret skov, hvoraf de ældste menes at være 5000 år gamle.

Engang i bronzealderen – for 3000 år siden – blev JELSHØJ skabt. Dengang rejstes der tyve sådanne bronzealderhøje langs Jelshøjvej, men i dag er kun JELSHØJ og TULSHØJ (115 m) tilbage – de øvrige er blevet overpløjet. De mange gravhøje i området kan stadig anes i landskabet – og flere af navnene på højene kendes endnu, for eksempel Grevehøj, Hestehøj og Storhøj.

JELSHØJ og de øvrige bronzealderhøje ved HOLME BJERGE er gravhøje. Den almindeligste gravskik blandt stormænd var i ældre bronzealder nedlæggelse af den døde i en større høj bygget af græstørv. Bronzealderfolket ønskede ikke at blive glemt. Derfor skulle deres gravhøje syne i landskabet, højt oppe på en bakke ved en vej, altid et sted, hvor der færdedes folk. Det var stormænd, der rejstes høj over – underklassen måtte nøjes med simple jordgrave under den flade mark. Da gravhøjen altid blev anlagt ved en vej, må Jelshøjvej også have eksisteret for 3000 år siden.

Vejen der fører op til JELSHØJ

Fra denne tid stammer egekistegravene med de bevarede bronzealderdragter. Egekisterne, der findes i bronzealderhøjene, blev lavet af egestammer, der spaltedes midt igennem og udhuledes til kiste og låg. Garvesyren i egetræet har virket konserverende på stoffer som klæde, læder, hud, negle og hår, og derfor findes der ofte rige og velbevarede fund, når en bronzealdergrav åbnes. Senere – i yngre bronzealder – blev ligbrænding eneherkende. Asken blev nedlagt i en urne, der oftest nedsattes i en ældre gravhøj.

Stående på JELSHØJ, der ligger uden for sognegrænsen, er der i klart vejr en vid udsigt over Mårslet sogn, over Århus by, over Århus bugten og videre til Mols Bjerger i nord og Samsø i syd. Mod nordvest kigger man ud over Brabrand sø, og det hævdes, at man også kan se helt til Himmelbjerget. Havde man stået på JELSHØJ for 3000 år siden og kigget ud over landskabet, ville man kun have set skov – en egeblandingsskov. Nærmeste boplads må have været HØRRET, hvis ældre stavemåde HØRGWITH også fortæller, at der engang var skov her – endelsen WITH betyder "skov". Klimaet i bronzealderen var mildere og varmere end i dag.

JELSHØJ er bygget op af græstørv – 2 –3 tdr. land god muldjord er der afskrællet til en høj af JELSHØJs størrelse. Det kunne tyde på, at agerbruget i bronzealderen ikke spillede så stor rolle, men at datidens befolkning mere var kvægavlere.

JELSHØJ er aldrig blevet udgravet, så man ved ikke, hvem eller hvad den rummer. I højens yderkanter er der dog fundet gravurner og rester af ligbrændinger fra senere tiders begravelser.

JELSHØJ betyder JARL HØJ, men om der ligger en jarl begravet i højen, ved man ikke. Et sagn fortæller, at JELSHØJ skulle rumme ikke mindre end tre KONGERS BEGRAVELSE, men hvem disse konger skulle være, melder sagnet ikke noget om.

I gamle dage sagde man, at JELSHØJ undertiden rejste sig som på gloende pæle – men det er vel bare en historie. Nej, så er der nok mere hold i beretningerne om JELSHØJTROLDEN, som bor inde i højen.

Jelshøj – trolden

I TESTRUP HØJSKOLES årsskrift fra 1918 skriver daværende højskoleforstander KR. TAARUP om højskolens årlige udflugt til JELSHØJ. Tidligere gik man turen fra Testrup til JELSHØJ, men i 1918 foregik det på cykel.

Stående på JELSHØJ havde KR. TAARUP fortalt højskoleeleverne om gravhøjens historie – nok omtrent som det er gengivet i dette heftes foregående artikel. Han fortalte også om dengang, da JELSHØJ var blevet brugt som BAVNEHØJ – det var i 1807 under krigen mod englænderne. Udkigsposter var placeret på JELSHØJ, hvorfra de spejdede ud over bugten. Fik man øje på fjendtlige skibe, blev bavnene tændt og hejst op i

et stativ, der var rejst på højen. Derved varskoede man strandvagten nede ved kysten om, at der var fare på færde. I 1918 sås endnu på toppen af JELSHØJ to tydelige fordybninger – det var dér bavnens stolper havde stået.

Kr. Taarup fortalte også eleverne om TROLDEN fra JELSHØJ – trolden, der bor inde i højen. JELSHØJ – TROLDEN lå i evig strid med trolden fra BORUM – ESHØJ, og det skete engang, at JELSHØJ – TROLDEN kastede en kæmpe stor sten efter trolden i Borum – Eshøj – dog uden at ramme. Stenen nåede nemlig ikke målet, men faldt ned på Kolt mark. Der er nogen, der ikke tror på den historie, men det er kun fordi de ikke ved selvsyn har set den store sten – for den ligger der den dag i dag, hvor den dengang faldt.

Ved en anden lejlighed fik JELSHØJ – TROLDEN ved hjælp af SVEND FELDING, en stor og stærk karl, der tjente som brevbærer ved godset Åkjær ved Odder, hvor hans arbejde bestod i at besørge post fra godset til Horsens og til Århus.

Da SVEND FELDING engang på en af sine ture til Århus kom gående på oddervej nedenfor Langballebakken, mødte han her en gammel kone med en stok. Konen spurgte SVEND FELDING, om han ville hjælpe hende, og da han indvilligede gav hun SVEND FELDING sin stok. Men den faldt fra ham – den var alt for tung.

Så rakte konen SVEND FELDING et drikkehorn og bød ham at drikke. Da han havde taget en slurk, kunne han løfte stokken op til knæhøjde. Ved den anden slurk nåede stokken op til bæltestedet, men da han helt havde tømt drikkehornet, kunne han med lethed svinge stokken op over hovedet.

Konen fortalte nu SVEND FELDING, at han oppe på toppen af Langballebakken ville møde en rød tyr og en sort tyr i kamp med hinanden. Han skulle skride ind i kampen til fordel for den røde tyr.

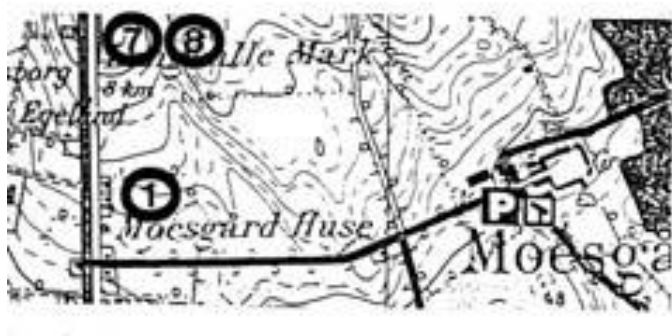
Det gjorde SVEND FELDING. Han jog med stokken den sorte tyr på flugt – og han erfarede nu, at den sorte tyr var ingen anden end trolden fra Borum-Eshøj, og at den røde tyr – og den gamle kone – var JELSHØJ-TROLDEN selv.

Som tak for sin dåd fik SVEND FELDING lov til at beholde de kræfter – 12 mænds styrke – han havde fået, dog på betingelse af, at han aldrig røbede, hvorfra han havde fået disse kræfter. Åbenbarede han for nogen, hvordan han havde fået 12 mands styrke, så ville han som straf også få 12 mands sult. På museet i Odder opbevarer man endnu SVEND FELDINGs davregryde – den er på størrelse med en gruekedel.

Inden Testrup-eleverne i 1918 steg ned fra JELSHØJ, sluttede KR. TAARUP sin JELSHØJ-beretning: "Det er et storslået, gribende billede, man her får at skue, og når man atter stiger ned ad højen og drager hjem til det daglige arbejde, har man taget et skønhedsindtryk med, som er uforglemmeligt."

Også i dag besøger TESTRUP HØJSKOLES elever JELSHØJ og hører beretningerne om højen, som KR. TAARUP fortalte i 1918. Hver gang et nyt hold elever kommer til højskolen, bliver de en dag kørt rundt i sognet i bus for at se og få fortalt om Mårslet sogns historie. Et af turens højdepunkter – i dobbelt forstand – er højskoleelevernes bestigning af JELSHØJ. Ingen havde forestillet sig så storslået en oplevelse – jo, KR. TAARUPs beskrivelse af JELSHØJs storslåethed passer også i dag.

Bopladsfund

PÅ MOESGÅRD jorder – fra Moesgård Allé og nordpå langs Oddervej – blev der i 1985 anlagt en ny 18 hullers golfbane.

I vinteren 1981/82 havde arkæologer fra Forhistorisk Museum på MOESGÅRD rekognosceret det knap én kvadratkilometer store areal, og der blev da fundet i alt 21 lokaliteter fra oldtiden. Disse lokaliteter med forhistorisk interesse blev indtegnet på kort, men der var på det tidspunkt ingen planer om at foretage udgravninger af området, da museets folk ikke kunne forestille sig, at anlæggelse af en golfbane ville betyde andet, end at området blev tilsået med græs.

Stor var derfor arkæologernes overraskelse, da der i efteråret 1983 begyndte at ankomme store gravmaskiner til området, og museumsfolkene blev hurtigt belært om, at anlæggelse af en golfbane var mere end blot græssåning. Overalt, hvor der skulle være en "green" – det vil sige det græsområde uden om hullet, der er jævnt og tæt slået for at yde så lille modstand mod golfbolden som muligt – skulle der foretages dybe udgravninger og derpå fyldes grus og sand på som underlag for græsset. Ved dette jordarbejde, vist det sig, ville 5 af de 21 forhistoriske lokaliteter blive ødelagt, hvorfor arkæologerne straks gik i gang med nøjere at undersøge disse 5 steder – rester af to gravhøje og 3 jernalderboplads.

I marts 1984 holdtes der på MOESGÅRD præsentation med lysbilledforedrag af fundene fra bopladsene. Samtidig havde Forhistorisk Museum lavet en miniudstilling med et

udpluk af de store fundmængder – fortrinsvis lerkar fra bopladserne, men også overfladefund af flintøkser fra stenalderen og skår fra tidlig jernalder (500 f.Kr. – 0).

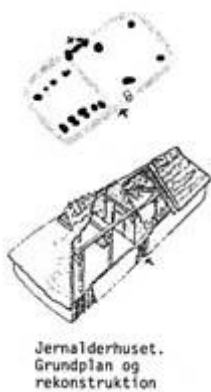
Boplads nr 1 er beliggende ved Moesgård Huse øst for det hvide landarbejderhus – altså i hjørnet mellem Moesgård Allé og Oddervej. Bopladsen dateres til overgangen mellem bronze- og jernalder (ca 500 f.Kr.)

På bopladsen fandtes gruber med bopladsaffald – skår, lerkar og kværnsten (blandt andet et rødt lerkar, hvis form museumsfolkene ikke tidligere havde haft kendskab til).

Udgravningen af denne boplads påbegyndtes i slutningen af 1983 og blev genoptaget i april 1984.

På Langballe Bakke, der gennemskæres af oddervej, har omkring år 100 f.Kr. ligget en stor boplads (område 7 – 8 på kortet).

Der er tidligere gjort fund fra denne boplads på vestsiden af Oddervej

Ved den nu foretagne udgravning (syd for det levende hegn), der kun berørte en del af bopladsen, fandt arkæologerne rester af et langhus – DEN ÆLDSTE GÅRD i Århus. Det man fandt, var et system af stolpehuller, der tydeligt viste gårdens placering, størrelse og indretning. I stolpehullerne fandtes rester af ler fra væggene. Det var rødbrændt, og viste arkæologerne, at gården var nedbrændt.

Gården har ligget øst-vest med to indgange placeret midt på hver langside. I den østlige del var stald med plads til 12 stykker kvæg, og i vestenden havde beboelsen været. Gårdens tag havde været båret af to rækker kraftige stolper.

Omkring gården var der mange gruber med bopladsaffald. Der blev på bopladsen fundet skår af daglige husholdningskar – blandt andet et stort sortglittet lerkar, der havde været brugt til opbevaring af korn – og en rest af en æske lavet af ler.

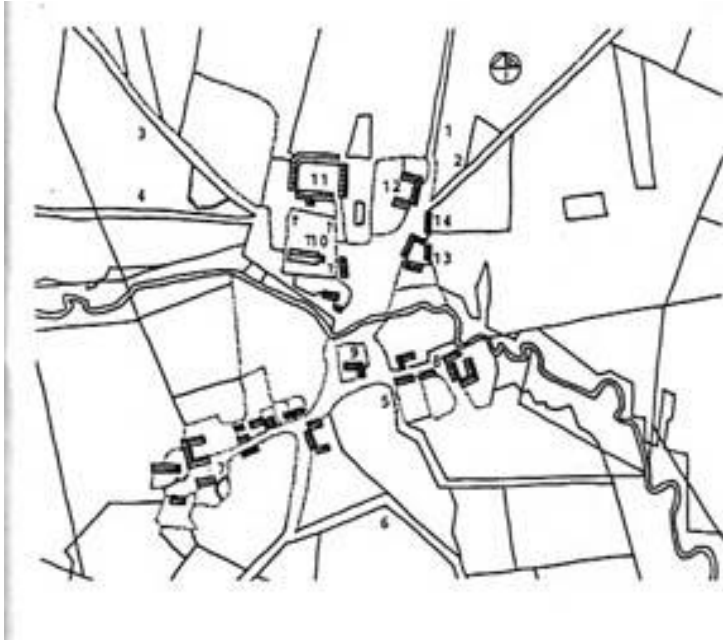
Hvad de øvrige 16 lokaliteter på golfbanen indeholder, får vi ikke at vide. De får lov at blive liggende urørte under golfbanens græs til senere generationers undersøgelser.

Morslet år 1790

Kortet over MÅRSLET er fra 1790, og dengang kaldtes byen MORSLET. Umiddelbart kan HØRRETVEJ (1) og LANGBALLEVEJ (2) identificeres. Det samme gælder OBSTRUPVEJ (3) og TESTRUPVEJ (4), mens vejforløbet mod TANDER har ændret sig noget. Let genkendelig er HULVEJEN (5) og "knækket" på GL. BEDERVEJ (6).

Landsbyens dominerende bebyggelse lå for 200 år siden i OVERMORSLET syd for Giber å centreret om LINDEGÅRDSVEJ (7) og ESKEGÅRDSVEJ (8) med SMEDJEN (9) i midten

Nord for Giber-åen i NEDERMORSLET lå kun KIRKEN (10), PRÆSTEGÅRDEN (11), BORREGÅRDEN (12) og BOMGÅRDEN (13) samt den gamle SKOLE (14).

De gamle gårde har siden måttet vige for udviklingen. PRÆSTEGÅRDEN (11) blev solgt og nedbrudt i 1929, hvorefter den blev genopført på den anden side af jernbanen. Navnet "Præstegården" blev bibeholdt, hvorfor Mårslet i dag har to præstegårde.

Af BORREGÅRDEN (12) er kun stuehuset bevaret – det er i dag Hørretvej nr. 13. BOMGÅRDEN (13) blev nedrevet for at give plads til parkeringspladserne ved butikscentret. Kun de to store kastanietræer, der stod ved Bomgårdens indkørsel, blev skånet. De danner i dag indgang til stien fra Hørretvej til butikscentret.

SKOLEN (14) lå i 1790 langs vejen på den grund, hvor i dag Mårslet Borgerhus ligger. Det nuværende Borgerhus erstattede i 1885 den gamle stråtækte landsbyskole og virkede som skole til 1931, hvorefter bygningen kom til at tjene som kommunekontor og kæmnerbolig til 1970. Jordstykket ved skolen – helt op til den nuværende stationsplads – er Skoletoften, der var en del af de 6 tønder land, der hørte til skoleholderembedet.

Bebyggelsen syd for Giber å ligner mere sig selv i dag. ESKEGÅRDEN (8) findes stadig, og bebyggelsen på LINDEGÅRDSVEJ bestod dengang – ligesom indtil for få år siden – af 9 huse og et gårdanlæg.

Landsbyens SMEDJE (9) lå fra gammel tid på den fælles byjord og i nærheden af vandet fra Giber å. Bysmeden fik dengang fast løn og bolig for at være til tjeneste for landsbyens gårdmænd. Den nuværende smedje er bygget på samme sted ca 1910.

Øst for kirken – cirka hvor kapellet ligger i dag – ses en langstrakt bygning. Det er den gamle kirkelade, hvortil bøndernes tiendeafgift i form af naturalier skulle afleveres. I 1790 var det "hospital" og tjente som bolig for ti fattige kvinder. Hospitalet var oprettet i 1684 af REGITZE SOPHIE VIND – enke efter den første baron på VILHELMSBORG, Vilhelm Gyldenkrone, efter hvem herregården havde fået sit navn – og det virkede som "hospital" til 1831, hvorefter det efter at have tjent som byens fattighus blev brudt ned i 1903.

Kirkeanlægget – det vil sige selve kirkebygningen, kirkegården, præstegården og "hospitalet" har i 1790 været ganske dominerende i landsbybilledet.

I 1790 var der mellem 500 og 600 beboere i hele sognet. I dag bor der næsten 4000 i Mårslet – de to tredjedele er kommet til Mårslet indenfor de sidste 20 – 25 år.

Kommunalbestyrelsen

Indtil 1970 var MÅRSLET SOGN en selvstændig kommune. Sådan havde det været siden 1842, da den første kommunalbestyrelse blev valgt..

Loven om oprettelse af SOGNEFORSTANDERSKAB – kommunalbestyrelsens første navn – var fra 1848. Allerede et par gange tidligere var der gjort tilløb hertil, idet en forordning fra 1803 om FATTIGVÆSENET bestemte, at sognets præst, sognefogeden, den største lodsejer samt 3-4 af sognets bedste mænd skulle udgøre den KOMMISSION, der tog sig af de fattiges sager.

En forordning i 1814 om SKOLEVÆSENET på landet bestemte, at der skulle være en SKOLEKOMMISSION bestående af sognepræsten, alle, der ejede over 32 tdr. hartkorn, samt en skoleforstander, der valgtes af Amtsskoledirektionen blandt de hæderligste mænd i sognet.

Men altså fra 1842 skulle der vælges kommunalbestyrelse – et SOGNEFORSTANDERSKAB. Selvskrevne i dette sogneforstanderskab var sognepræsten og de mænd, der ejede mindst 32 tdr. hartkorn. Dertil skulle der vælges 9 mænd blandt de øvrige kvalificerede beboere. Hertil kom, at herredsfogeden og birkedommeren på VILHELMSBORG havde ret til at deltage i sogneforstanderskabets møder med stemmeret.

For at kunne vælge eller vælges skulle man være mindst 25 år, være ejer eller fæster af en ejendom på mindst 1 tdr. hartkorn eller forpagter af en ejendom på mindst 6 tdr.

hartkorn. Valgperioden var 6 år, og halvdelen af de valgte medlemmer skulle på valg igen midt i perioden.

Til det første kommunalvalg i Mårslet var der 56 vælgere, hvoraf 45 var mødt til valghandlingen. Hver af vælgerne angav, hvilke personer – højst 9 navne – vedkommende ville stemme på, og de 9 mænd, der fik flest stemmer, var valgte. Det blev alle 9 gårdmænd.

Som selvskrevne medlemmer i det første SOGNEFORSTANDERSKAB indtrådte sognepræst MICHAEL BUDTZ (sognepræst 1841 – 71), baron OVE GYLDENKRONE, Vilhelmsborg og prokurator THORKILD DAHL, Moesgård.

De selvskrevne medlemmer kunne i rådet lade sig repræsentere ved en fuldmægtig. Moesgårds ejer var 1844 – 45 repræsenteret af sin godsforvalter, og OVE GYLDENKRONE lod sig på skift repræsentere af sin godsforvalter og sin ridefoged.

I SOGNEFORSTANDERSKABETS første 2 år var THORKILD DAHL sognerådsformand, men i 1844 valgte man sognepræst MICHAEL BUDTZ til posten, og han blev genvalgt som formand hvert år frem til 1870.

I 1855 ændredes valgreglerne. SOGNEFORSTANDERSKABET skulle nu kun bestå af valgte medlemmer. Også med de nye regler opnåede MICHAEL BUDTZ valg, mens VILHELMSBORGS og MOESGÅRDS ejere gled ud. 4 af 9 medlemmer skulle vælges ved almindelig valgret, mens de øvrige 5 medlemmer skulle vælges af den femtedel af beboerne, som i det foregående år havde betalt størst kommuneskat.

I 1867 skete der igen ændringer. Navnet SOGNEFORSTANDERSKAB blev ændret til SOGNERÅD, og kommunalbestyrelsen tildeltes større beføjelser. Valgmåden forblev uændret.

I 1867 var der også et ejendommeligt ekstraordinært valg. Den 62-årige sognepræst MICHAEL BUDTZ havde fået Amtsrådets tilladelse til at udtræde. Ved suppleringsvalget mødte der 27 vælgere, og da stemmerne skulle tælles op, stod der MICHAEL BUDTZ på dem alle. Sognepræsten forstod, at det var et almindeligt ønske, at han fortsatte i sognerådet, og det gjorde han så til 1870.

Valgmåden blev igen ændret i 1908. Der indførtes almindelig valgret for mænd og kvinder, der var fyldt 25 år. Der indførtes hemmelig afstemning, og funktionstiden sættes til 4 år. Alle medlemmer skulle nu vælges og afgå samtidig.

Sognerådets protokoller blev afleveret, da MÅRSLET KOMMUNE 1970 blev indlemmet i Århus Storkommune, men vi har alligevel i sognet – takket være provst THØGER RUGHOLM (sognepræst 1928 – 63) – et godt kendskab til sognerådet og sognerådets arbejde i de første 100 år. I 1942 gennemgik THØGER RUGHOLM de

gamle sogneråds – protokoller og udgav et skrift: KOMMUNALBESTYRELSEN I MÅRSLET KOMMUNE 1842 – 1942. Dette skrift findes i dag på Egnsarkivet.

137 personer fra Mårslet sogn – alle mænd – var medlemmer af SOGNERÅDET i dets første 100- årige historie.

Enkens ko

Én af de opgaver, som det nyvalgte SOGNERÅD i 1842 skulle tage sig af, var FATTIGVÆSENET. Der var dengang ikke faste takster for fattigforsørgelse, hvorfor alle udbetalinger fra Fattigvæsenets kasse blev drøftet og bestemt på sognerådets møder – og derfor kan vi i dag følge de enkelte sager i gamle sognerådsprotokoller.

Som nu for eksempel konen fra Langballe, der var blevet enke i 1844, da hendes mand, en teglbrænder, var død fra hustru og 5 børn – hvoraf 4 var ukonfirmerede. Hendes forhold var på sognerådets dagsorden hele 27 gange i de følgende 18 år – og man kan nøje følge, hvordan sognerådet behandlede hendes sag.

Huset i Langballe, som familien havde beboet siden 1840, da manden fik arbejdet som teglbrænder, havde mølleren på Rockballe Mølle en stor prioritet i, og det ville blive for dyrt for sognerådet at lade enken og børnene blive boende der.

Så havde man FATTIGHUSET på kirkebakken i Mårslet, men her var der i øjeblikket ikke en ledig stue, og hvad skulle man så gøre med enkens ko, som havde græsning i Hørret skov, hvis familien nu skulle flyttes til Mårslet. Nej, så hellere se at få dem indlejet et sted i Langballe.

Det lykkedes at skaffe plads hos en smedeenke i Langballe. Smedeenken forlangte af sognerådet 4 rigsdaler i halvårlig husleje – samt at gødningen fra enkens ko blev overladt hende.

Efter at sognerådet havde foretaget en registrering af alle enkens ejendele – til sikkerhed for Fattigvæsenets krav – flyttede hun og hendes børn til smedeenkens hus. Sognerådet holdt derefter auktion over familiens tidligere hus i Langballe, og det blev solgt til nedbrydning for mindre end det, der skyldtes på det.

Da huset i Langballe var væk, var enkens ko nu hjemløs. To fra sognerådet skulle derfor besørge et skur til koen opført ved smedeenkens hus.

Lejemålet hos smedeenken var gældende for to år. Sognerådet havde nok ventet, at aftalen kunne forlænges, men det ville smedens enke ikke. Sognerådet drøftede derfor at sælge koen og lade familien flytte ind i Fattighuset i Mårslet.

Sådan blev det. Enken og hendes 4 ukonfirmerede børn flyttede 1. maj 1846 ind i en lille stue i Fattighuset – men koen ville sognerådet indtil videre lade hende beholde, fordi den ikke krævede husly om sommeren, og baronen tilbød, at hun denne sommer kunne få koen på græsning på Vilhelmsborg.

Skuret, der var opført til koen ved smedeenkens hus i Langballe, gav anledning til drøftelser på flere sognerådsmøder. Det endte med, at skuret blev flyttet til Fattighuset, så koen kunne stå der om vinteren.

Ved et sognerådsmøde i 1852 meddeltes det, at enkens ko skulle sælges – den var blevet gold. Men arrangementet med at holde ko i Fattighuset måtte være lykkedes, for det bestemtes samtidig, at der skulle købes en anden ko.

Så læses der ikke mere i protokollen om enkens ko – som gennem 8 år havde optaget så meget plads på sognerådets møder. Men hvorfor var det nu så vigtigt for sognerådet at få løst problemet med den ko? – Jo, en ko betød mad i huset, og uden ko ville fattigvæsenets kasse blive belastet yderligere også med husholdningsudgifter. Og slemt nok var det jo i forvejen, når der skulle bevilges træsko, lærred til en særk eller vadmel til en skjorte, eller når det blev nødvendigt at forstrække familien med et nyt lagen.

Fra 1862 tier sognerådets forhandlingsprotokol om enken – enten er hun død, eller også har den ældste datter, der var blevet gift med en husmand i sognet, taget sig af hende. – Men let har det ikke været at være ubemidlet enke i Mårslet sogn for 150 år siden.

Konfirmationstøj

Fattighuset i Mårslet lå foran kirken – der hvor kapellet i dag ligger. Huset havde haft en fortid som HOSPITAL og endnu længere tilbage i tiden som KIRKELADE.

Da den 41-årige teglbrænder i 1844 døde fra hustru og 5 børn i Langballe, havde hans enke ikke mulighed for at forsørge sig selv og sine børn, så de måtte på fattigunderstøttelse af Fattigvæsenets kasse. Da der ikke var en ledig plads i Fattighuset, blev familien foreløbig indlogeret i Langballe. Da der to år senere blev en stue ledig i Fattighuset, kunne teglbrænderenken og hendes børn så flyttes dertil.

FATTIGHUSET - tidligere kirke-lade og Hospital lå på kirkebakken foran Mårslet Kirke til det blev nedrevet i 1903

Tre år efter faderens død skulle en datter konfirmeres. Dette behandledes som et punkt på et sognerådsmøde, og det bestemtes, at hun skulle have et sæt anstændige klæder til konfirmationen.

Året efter var det en søn, der skulle konfirmeres. Fattigforstanderen blev af sognerådet pålagt at

skaffe drengen en klædning – dog skulle enken selv besørge klædningens syning. Ved det følgende sognerådsmøde blev det meddelt, at drengen havde fået to af Abrahams skjorter – "så at kun to vare tilbage". Abraham var et fattiglem, som nylig var død. Hans efterladte skjorter holdt man åbenbart nøje regnskab med, og de skønnedes brugbare til en konfirmand.

Fire år senere kan man af sognerådets protokol se, at et tredje af børnene, en søn, skulle konfirmeres. Fattigforstanderen blev igen pålagt at anskaffe et sæt konfirmationsklæder på Fattigvæsenets regning. Ligeledes tildeltes der konfirmanden to skjorter – men om det var de sidste af Abrahams, melder protokollen ikke noget om.

Da den sidste datter blev konfirmeret i 1857, fik enken udbetalt 12 rigsdaler til hendes klæder – men samtidig fik hun også besked om, at da der nu ikke boede flere børn hjemme, måtte hun til 1. maj flytte sammen med Maren Sørensdatter i en stue, der var blevet ledig efter Mikkel Brændehuggers død.

Fattige forhold, men børnene fik deres konfirmation, der sikkert har været en fest for dem. Selv om man nok kan skønne, at der ikke har været midler til ret stor festivitas i den lille stue i Fattighuset.

Anne og sognerådet

Sognerådets opgaver var mange og mangeartede, men hovedopgaverne drejede sig om FATTIGVÆSENET, VEJVÆSENET og SKOLEVÆSENET.

Sognerådets forhandlingsprotokol afslører, hvordan man dengang behandlede sagerne – og her skal fortælles om pigen ANNE, og om hvorledes sognets vise fædre gennem syv år ofte havde hendes navn med på sognerådsmødernes dagsorden.

Det hele begyndte i september 1843. Formanden kunne berette, at en pige fra sognet, ANNE, var sat under tiltale for løsgænger i Viborg. Bedre blev det ikke, da ANNE kom tilbage til sognet, og det da viste sig, at hun var højfrugtsommelig.

Sognerådet bestemte, at hun skulle på omgang – det vil sige, at gårdene skulle skiftes til at huse og føde hende efter en bestemt turnus. Jo mere hartkorn en gård havde, des flere dage skulle den have hende i hver omgang.

Baron OVE GYLDENKRONE, der også var medlem af sognerådet, protesterede, og i stedet blev ANNE bortliciteret foreløbig til maj til smeden, der havde budt lavest – 17 rigsdaler og 5 mark.

I marts 1844 fødte ANNE en søn, og fra maj blev hun sat på omgang. Der blev gjort et forsøg på at få hende bortliciteret, men ingen ville have hende og barnet for de 20

rigsdaler, som sognerådet ville betale. Et forsøg på at få ANNE anbragt i et arbejds hus i Horsens glippede også, men så var der året efter tre, der bød på barnet, som sognerådet bortliciterede til den lavestbydende – og det lykkedes i sommeren 1845 at få ANNE fæstet på Mallinggård.

14. januar 1847 kan sognerådsformanden igen meddele et forfærdet sogneråd, at ANNE er kommet højgravid til sognet. Det hele forfra igen – ANNE bliver sat på omgang, bortlicitering mislykkes, hun føder, og barnet bliver bortliciteret til den samme familie, der i forvejen havde broderen.

Igen i 1848 melder ANNE efter sin tilbagekomst til sognet, at hun er frugtsommelig. Det var ved at blive for meget. Igen sættes hun på omgang, og sognepræsten blev pålagt at andrage Stiftamtet eller birkedommeren om at få hende tiltalt og afstraffet, fordi hun nu 3 gange... og med forskellige fædre.

Sognerådet nåede at få underskrevet ansøgningen om afstraffelse, men så pludselig – i sommeren 1850 – meddeler ANNE et lettet sogneråd, at hun skal giftes. Da det er med en mand uden for sognet, vil hun altså ikke mere lægge byrde på sognerådet, der i sin glæde lover at ville opføde de to ældste af hendes børn. Og sognepræsten fik lov til at udbetale hende lidt af sognets kasse – når han altså havde set vielsesattesten.

Sådan gik det ANNE. Forhåbentlig er hun faldet til ro i ægteskabet – sognerådets protokol beretter ikke mere om hende. Den ældste søn derimod faldt aldrig til ro. Sognerådet måtte i 1860 sende den 16-årige dreng til opdragelse på Bøggildgård på Fattigvæsenets regning, "da drengen er noget forvildet og i ondt rygte".

Alt dette er fra før bistsandslovens tid. Man mærker ved læsningen, hvordan det var de billigste løsninger, der hele tiden skulle vælges. Ikke spor medmenneskelighed kommer til udtryk i protokollen – man aner, at problemet ANNE har været en hård belastning for et lille landsbysamfund.

En gammel landevej

I MÅRSLET SOGN er der en enestående mulighed for at opleve en stump af en mere end 3000 år gammel landevej og fornemme, hvordan vore landeveje dengang har set ud.

Der er tale om det stykke af den gamle Hads-herreds landevej mellem ÅRHUS og NORSMINDE, der går mellem Moesgård Allén (1) i nord til broen over Giber å i Fulden i syd (3).

Fra MOESGÅRD ALLÉ og frem til skovstykket MOESGÅRD HAVE (2) går vejen i Mårslet sogn og er her bevaret i noget nær sin oprindelige form.

På det sidste stykke fra Moesgård Have til Fulden løber vejen i Beder sogn og følger her i dag skellet mellem to gårdes marker. Dette stykke af vejen er blevet rettet ud ved udskiftningen af markerne i Fulden by i 1783.

Hads-herredsvejen gik fra Strandvejen i Århus op over bakken ved Frederikshøj Kro og videre gennem skoven til SKIDENPØT, som tidligere var navnet for Højbjerg. Syd for Højbjerg drejede vejen mod sydøst ind over Emiliehøjs marker og videre syd på. Her er næsten alle spor af vejen slettet af teglværkets store lergrave.

Den gamle vej kan i Skåde følges ad Moesgårdvej og Ny Moesgårdvej, og landevejen fortsatte tæt vest om herregården MOESGÅRD til Fulden, hvor den drejede fra mod Fløjstrup, og gennem Ajstrup og Storenor nåede man Norsminde.

Langs med denne vej har vore forfædre for mere end 3000 år siden anlagt deres gravhøje, som vi fortsat kan se i landskabet. Det begynder med RØVERHØJ på Strandvejen og de to gravhøje på hver side af Oddervej ved Frederikshøj Kro. I Skåde er det KATTERHØJ, DEGNENS HØJ, BRUNEBAKKE og SØSTERHØJ – og i Mårslet sogn RIDDER PALLES HØJ.

Sydøst for Fulden på vejen til Fløjstrup findes MARKSKELS HØJ – hvorfra der for øvrigt er en helt enestående smuk udsigt over istidens morænebakker ved Fulden og Langballe, over Giberå-dalen og hele Holme-Bjerge området.

Men vejen var der først. Bronzealderhøjene, vi ser langs med den, er blevet anlagt siden, og det kan derfor med sikkerhed siges, at den gamle Hads-Herredsvej – landevejen mellem Århus og Norsminde – er mere end 3000 år gammel.

At Hads-herredsvejen dengang ikke gik til Odder, men til Norsminde, skyldes Norsmindes tidligere stærkt benyttede ind- og udskibningshavn, der dengang let kunne konkurrere med havnen i Århus på grund af dens gode vanddybde og fordi der var læ på stedet.

At hele Hads herred brugte Norsminde havn, var naturligt, men også fra det sydlige Ning herred benyttedes havnen i udstrakt grad, fordi man så var fri for den farlige tur gennem Skidenpøt og skovene, hvor mange vejfarende ofte tidligere havde været udsat for overfald og røveri.

I 1820'erne blev der anlagt en ny Hads-herredsvej (4) fra Langballebakken gennem Beder og Malling til odder. Vejføringen fra Århus – forbi Søsterhøj – frem til Moesgård Allé var stadig den samme, men herfra brugtes nu det nyanlagte stykke af Moesgård Allé (5) ud til den nye Oddervej, og så fortsatte man ad den nye vej mod syd.

Moesgård Alléen gik oprindeligt kun fra Moesgård til den gamle Norsmindevej (6). Det kan man endnu se ved at betragte alléens træer. Fra Norsmindevejen og ned mod Moesgård ses store gamle træer, mens træerne langs den senere anlagte forlængelse (5) til Oddervej er yngre træer og af en anden slags.

Efter den nye Oddervejs anlæggelse var der ikke mere brug for vejstykket fra Moesgård Allé til Fulden som offentlig vej – men vejen blev ikke nedlagt, og går man i dag på den, fornemmer man, hvordan en landevej tidligere må have set ud – også selv om grusvejen nu er blevet sat i stand, så man ikke mere skal gå i dybe, vandfyldte hjulspor.

Flere steder ses det, hvordan den gamle grusvej ved århundreders brug har skåret sig ned i terrænet. Grøften langs vejen er bevaret, og det er en del af landevejstræerne – ask, bøg og knudrede ege – også. Hvor der er træer på begge sider af den gamle landevej, går træernes kroner sammen over den smalle vej, så man næsten fornemmer at gå i en "sal".

Går man turen ad DEN GAMLE LANDEVEJ i Mårslet sogn fra MOESGÅRD ALLÉ til MOESGÅRD HAVE, kan man vælge at fortsætte videre mod Fulden eller gå tilbage til Moesgård Allé ad den samme vej, men man kan også forsøge at finde skovvejen gennem Moesgård Have. Derved kommer man ud på Bispelundvej, som så kan følges mod nord til parkeringspladsen ved Moesgård.

En vejstrid

Den forrige artikel berettede om den gamle Hads-herredsvej, der gik fra Århus til Norsminde, og som på et stykke skærer gennem Mårslet sogn.

Her skal berettes om en gammel vejstrid – om det samme vejstykke – mellem sognerådet i Beder og sognerådet i Mårslet, der ikke kunne enes om, hvem der skulle vedligeholde den del af vejen, der gik gennem Mårslet sogn.

Ved sognerådernes oprettelse i 1842 var VEJVÆSENET blevet en af de nye sogneråds opgaver – det vil sige vedligeholdelsen af de bestående veje og broer.

Vejene dengang var primitive. Trafikken med hestevogn skar dybe hjulspor i vejene, og det var af og til nødvendigt at "kaste vejkanterne ind", så regnvandet kunne løbe fra vejen, og grøfterne måtte graves for at vandet kunne føres væk.

Fra gammel tid havde bønderne, der boede langs vejene, pligt til at udføre dette arbejde. Det var tinglyst på hver enkelt gård hvor og hvor mange favne af vejen, gårdens fæster eller ejer havde pligt til at vedligeholde. Sognerådet havde ikke midler til pludselig at overtage denne opgave, så det tinglyste pligtarbejde fortsatte – kun udgiften til vejmaterialer blev afholdt af sognerådet.

Tilstanden var elendig på sognets veje, og det blev naturligt de nære og mest benyttede veje, der i første omgang blev vedligeholdt, men de fjernere, hvor der ingen beboelse var, fik lov at forfalde.

Striden i 1842, der kom til at belaste sogneaboskabet i nogle år, begyndte da Beder sogneråd rettede henvendelse til Mårslet sogneråd og spurgte, om den nordligste del af den vej, der gik fra Fulden til Alléen ved Moesgård, skulle vedligeholdes af Mårslet sogneråd eller af Moesgårds ejer.

Næppe af nogen af parterne, var svaret fra Mårslet sogneråd, der – sikkert mod bedre vidende – hævdede, at vejen her aldrig havde været en offentlig vej, men kun en gammel hovvej for de beboere af Fulden, der skulle gøre hoveri på Moesgård. Efter at hoveriet var ophørt, var vejen blot blevet ved med at eksistere, men Mårslet sogneråd havde ikke noget imod, at beboerne i Fulden fortsat benyttede vejen gennem Mårslet sogn – blot anså man sig ikke pligtig til at indgrøfte og vedligeholde vejen, som ingen i Mårslet sogn brugte.

Det var sikkert rigtigt, at ingen i Mårslet sogn benyttede vejen, men det var ikke kun en gammel hovvej. Ingen i Mårslet sogneråd kunne være i tvivl om, at der her var tale om et tidligere meget befærdet stykke af den gamle Hads-herredsvej fra Århus gennem Fulden og Fløjstrup til Norsminde. At vejen var kommet ud af brug skyldtes alene, at Moesgård Allé var blevet forlænget mod vest til den nye landevej gennem Langballe til Beder og Malling. Vejfarende fra Århus fulgte stadig den gamle Norsmindevej gennem Højbjerg

forbi Søsterhøj, men drejede nu ved Moesgård ad alléen ud til den nye landevej, og kun derfor brugtes den gamle vej fra Moesgård Allé og sydpå mod Fulden ikke mere.

Sognerådene var langtfra enige, og sagen endte i Rentekammeret – det var før ministeriernes tid – og afgørelsen herfra lød "at vejen bliver at istandsætte og vedligeholde af Mårslet sogn, såfremt den bør anses som offentlig bivej, der fra gammel tid har eksisteret."

Nu kom godsejer Thorkild Dahl på Moesgård sognerådet til hjælp. Han tilbød uden bekostning for sognet at sætte vejen i stand, hvorefter Mårslet sogneråd skulle overtage den årlige vedligeholdelse.

Sådan blev det, og det gode naboskab mellem Beder og Mårslet kunne atter genoprettes. Vejen findes fortsat, selv om den i 1869 blev nedlagt som offentlig bivej. Den ligger fortsat i Mårslet sogn, men heller ikke i dag benytter mange af Mårslets beboere vejen.

Prøv engang at gå på den gamle vej. Starter man i Fulden er det første stykke af vejen helt lige – det ligger i Beder sogn og er blevet rettet ud ved udskiftningen i Fulden i 1783 og følger i dag skellet mellem to gårdes marker. Men fra skovstykket "Moesgård Have", hvor Mårslet sogn begynder, og til Moesgård Allé, er vejen kantet af de gamle vejtræer fra dengang den endnu var en landevej. Her får man virkelig en fornemmelse af de gamle landevejes ringe størrelse og slette tilstand – før bilismens tid.

En stråtækt skole

NIELS JØRGEN LAURSEN NORDVIG kom som 23-årig lærervikar i 1882 til Mårslet. To år senere overtog han lærerembedet og blev samtidig kirkesanger. Han blev den sidste lærer i den gamle stråtækte landsbyskole – og den første lærer i den nye skolebygning, der i 1885 blev bygget i Mårslet.

Skolebygningen fra 1885 – det nuværende BORGERHUS – blev opført på den samme grund, som den gamle skole lå på. Den gamle skole blev nedrevet, men udhuset, der var bygget i vinkel med skolen, fik fortsat lov at ligge endnu 15 år, før det blev nedrevet omkring århundredskiftet. Udhuset lå i de år midt i BORGERHUSETS have ud mod Banevej.

Lærer N.J. LAURSEN-NORDVIG tegnede i 1884 sin gamle skole. Bag udhuset anes kirken.

I østenden af det gamle udhus – vendt mod den nye skole – var der et vaskehus og et korngulv med en luge. Derefter kom tærskeloen, der gik gennem huset i hele dets bredde, så foderloen med stige op til korn og høloft og med lemme foran de tre kobåse, lemme, der kunne slås ned, når der skulle fodres. Så kom kostalden med plads til de tre køer "Sortbroget", "Skimmel" og "Langben", som køerne hed i mange år. De to af dem havde taget turen fra Nortvig ved Nørre Snede til fods til Mårslet.

I den ene ende af kostalden var der rum til kalve med siddepinde til hønsene ovenover. På den anden side grebning (møgrende) og brolægning var der bag køerne et tilsvarende rum med plads til et par grise. Resten af udhuset langs gavlen mod vest var brændselsrum til tørv og kul, store stenkul, som familien selv skulle slå i stykker.

Fra kostaldens grebning førte en lille lem ud til møddingen udenfor, så gødningen blev bare kastet gennem lemme – og ajlen løb derud af sig selv, så der var en frodig bræmme af brændenælder langs grøften ud til vejen.

I de seneste år, der hørte landbrug til skolen, blev møddingen flyttet ud vest for udhuset, hvor der blev muret møddingmur og ajlebeholder – og de "små huse" (toiletterne) blev anbragt i nærheden.

1) Den stråttækte gamle skole. 2) Børgården - i dag butikcentrets parkeringsplads. 3) Børrgården, hvoraf nu kun stuehuset er tilbage.

Vandpumpen stod i haven. Det var en gammel træpumpe i en kampestensbrønd. Der var langt at gå efter vand, hvad enten det var til kreaturerne eller til vask og husholdning.

Senere blev et lille udhus med brænde- og vaskerum bygget ved legepladsens østside, og de "små huse" blev

på ruller flyttet fra pladsen ved møddingen hertil, så de stod i forlængelse af det nye udhus.

Dengang tilhørte jorden helt op til stationsbygningen skoleembedet – det var SKOLETOFTEN. Til skoleembedet hørte også 6 tdr. land – SKOLELODDEN - hvor lærer Laursen Nordvig dyrkede grøntfoderafgrøder: sennep, boghvede og grønhavre, som han høstede med le og kørte hjem på trillebør. Skolelodden lå ved Langballevej mellem Borregårdens mark og Vilhelmsborgs skel (Nuværende Langballevej nr. 27A og 27B), og det var et temmelig langt stykke vej, hver gang køerne skulle flyttes.

Da det gamle udhus blev brudt ned, blev der på dets plads en smuk have. Skoletoften – nærmest skolen – blev solgt fra skoleembedet og udstykket til byggegrunde. Også Skolelodden ude på langballevej blev solgt, og her blev der udstykket to husmandsbrug.

To skoler

Det er mere end 100 år siden, at det nuværende BORGERHUS blev bygget og taget i brug som skole. Samtidig blev der også bygget ny skolebygning i Langballe, men den eksisterer ikke mere.

Takket være Mårslet Sogneråds forhandlingsprotokol har vi i dag kendskab til byggeriet og til de forhandlinger, der i 1885 førtes i sognerådet forud for byggeriet

På et sognemøde i januar 1885 vedtog sognerådet at sende en ansøgning ledsaget af tegninger og overslag til skoledirektionen om tilladelse til at opføre en ny skolebygning i Mårslet og samtidig en ny skolebygning på Langballe mark.

I marts forelå ministeriets godkendelse af projektet, og sognerådet udbød derefter straks arbejdet med de to skolars opførelse i licitation. Begge bygninger skulle være under tag 1. august og komplet færdige 1. oktober 1885.

Der indkom 14 tilbud på skolen i Mårslet og 15 tilbud på skolen i Langballe. Sognerådet antog de to laveste tilbud – fra Enevold A. Brandt i Østerby og P. Madsen i Skjolddelev. De to tilbud lød på 6.425 kr. for Mårslet skole og 4.333 kr. for skolen i Langballe.

Da byggeriet skulle til at starte, debatterede og vedtog sognerådet en ændring af tegningerne, idet man nu bestemte, at i stedet for 1-stens kompakt ydermur skulle der være 1-stens hulmur omkring soveværelser, arbejdsværelser, dagligstuer og "bedstestuer" – men altså stadig massiv ydermur i resten af bygningerne. Det betød en ekstraudgift på 65 kr. og ville forsinke byggeriet i 8 dage.

LANGBALLE SKOLE

I 1814 var Mårslet sogn blevet delt i to skoledistrikter: Mårslet skoledistrikt og Langballe skoledistrikt. Undervisningen af Langballebørnene kom til at foregå på en skole, der i 1828 var opført i Hørret.

Der var i Langballe stor utilfredshed med, at børnene fra Langballe og fra de to herregårde MOESGÅRD og VILHELMSBORG skulle gå den lange skolevej til Hørret. Fra beboerne i Langballe og på MOESGÅRD blev der gennem årene rettet mange henvendelser til sognerådet om at få bygget en skole i Langballe.

Sognerådet var meget tilbageholdende, men ved et lærerskifte i Hørret i 1869 blev det dog i embedsopslaget tilføjet, at læreren i Hørret i tilfælde af opførelse af en skole i Langballe skulle finde sig i at miste "offer og akcidence" fra en del af skoledistriktet, der blev henlagt til en eventuel ny skole. Og i 1875 gav sognerådet yderligere Langballebeboerne tilsagn om at ville yde bidrag til driften af en privatskole, som en kreds af beboere fik indrettet i et af MOESGÅRDS huse ved Oddervejen.

Fra 1880 begyndte sognets østlige beboere en fornyet kamp for at få bygget en offentlig skole i Langballe – og midt i årtiet lykkedes det så. Samtidig med sognerådets beslutning om at bygge kommuneskolen i Langballe for børnene i Langballe By og Mark, VILHELMSBORG og MOESGÅRD, bestemtes det, at børnene fra Hørretløkken og fra Tranbjerggården skulle overflyttes til skolen i Hørret, da der ellers ikke ville være børn nok til den.

I Hørret blev der bygget ny skolebygning i 1903, men på grund af faldende børnetal i Hørret, blev elever og lærer overflyttet til Mårslet skole i 1949 – og Hørret skole blev nedlagt.

Skolen i Langballe fungerede fra 1885 til 1969. På grund af for lavt elevtal blev skolen da nedlagt og børnene overflyttet til Mårslet sammen med Langballe Skoles sidste lærer, Olaf Stær, der selv købte skolebygningerne og indrettede dem til privatbeboelse. I 1977 blev familien Stær tvunget til at sælge deres hus til Århus Amt, da det lå i vejen for Oddervejens regulering og udvidelse.

MÅRSLET SKOLE

Mårslet havde også en skolebygning før 1885 – en stråtækt skole, der lå mellem "Bomgården" og "Borregården" – på den samme grund, som skolebygningen i 1885 opførtes på.

Johanne Laursen Nordvig, der kun var 1 år, da lærerfamilien i 1885 flyttede ind i den nye skolebygning, har i 1970 som 85-årig fortalt om livet de første år i den nye skole.

Skolebygningen havde en skolestue i hver ende af huset og beboelse i midten. Der var to store indgangsdøre i facaden mod vest – den ene til skolegangen og skolestuen mod syd og den anden til privatboligen, hvorfra der fra forstuen var indgang til den nordlige skolestue, der dog til at begynde med ikke var i brug om dagen, men som blev brugt nogle vintre til aftenkursus.

At **BORGERHUSET** i dag ses med tre indgangspartier mod vest skyldes, at der i 90'erne blev bygget en lejlighed til mod nord, da skolen antog en andenlærer, der var gift. Denne bolig blev bygget, hvor skolebørnenes legeplads dengang lå, og legepladsen måtte så flyttes om til østsiden af huset. De to indgangsdøre i østmuren blev da lavet, så børnene nu kom ind i skolestuerne fra den nye legeplads.

Skolebygningen fra 1885 fortsatte med at fungere som skole til 1931, da den første del af vor nuværende skole mellem Testrupvej og Obstrupvej blev opført. Derefter blev den gamle skolebygning brugt til kommunekontor, og der blev indrettet bolig for kærneren.

Ved kommunesammenlægningen i 1970 var der i storkommunen ikke længere brug for bygningen til offentlige formål, og en kreds af Mårslet - borgere tog da initiativ til at få bygningen indrettet til beboerhus.

Langballe skole år 1900

Skolebygningen i Langballe blev opført i 1885 og virkede som skole i lokalsamfundet til 1969. Da blev Langballe skole nedlagt, og skolens sidste enelærer, Olaf Stær, blev sammen med eleverne overflyttet til Mårslet skole.

Skoleprotokollerne fra Langballe skoles 84 års virke er alle bevaret. De er i dag overdraget til Egnarkivet, og ved at blade i dem får man et interessant kendskab til lokalhistorien i den dengang meget folkerige del af Mårslet sogn.

Fra 1886 til 1948 var der indskrevet 968 elever i skolen. En tredjedel – 314 børn – kom fra Vilhelmsborg, 213 fra Moesgård og 290 fra Langballe. 46 børn kom fra boligerne i Hørret skov, mens resten var fra Sofienberg, Havmose, Holme Mark, Fredensdal, Brohuset, Bisgård, Samsøhuset, Skovmøllen og Rockballe Mølle.

Skoleprotokollerne omfatter den autoriserede protokol, embedsprotokollen, eksamensprotokollen med karakterer og en elevfortegnelse helt tilbage fra 1886.

Lad os vælge et enkelt år – året 1900 – og prøve at se, hvordan det dengang var at gå i skole i Langballe.

Enelærer i 1900 var Niels Stenshøj. Han var født i Testrup i 1869 og var som 25-årig i 1894 blevet lærer i Langballe, hvor han virkede helt til 1938. Læreren boede i skolebygningen og havde rådighed over et latrinhus og et udhus med vaskerum, stald, hønsehus og kulhus. Hertil kom et jordtilliggende på 1/8 tdr. land. Lønnen i år 1900 for enelæreren i Langballe var 740 kr. – om året. Hertil kom en del af højtidsofferet fra Mårslet kirke – i året 1900 beløb det sig til 99,04 kr.. Niels Stenshøj var medlem af sognerådet 1917 – 25, og fra 1930-34 var han næstformand i Menighedsrådet, hvortil hans kone Kirstine Stenshøj, ligeledes fra Testrup, tidligere havde været valgt i 10 år. Niels Stenshøj døde i 1946, og ægteparret ligger begravet på Mårslet kirkegård.

År 1900 var der 56 elever i Langballe skole – 29 drenge og 27 piger. De var fordelt på to klasser – yngste og ældste klasse. Af de 56 børn angives 13 at komme fra Vilhelmsborg, 20 fra Moesgård, 14 fra Langballe, 6 fra Hørret Skov, 2 fra Havmosegård og 1 fra Skovmøllen.

I året 1900 blev der yderligere tilmeldt 14 nye børn, der var født 1887 – 94. Heraf kom 8 fra Vilhelmsborg, 2 fra Moesgård og 4 fra Langballe.

Af protokollen kan man se, hvordan forældrene navngav deres børn omkring århundredskiftet. Af drengenavne møder vi: Mads, Teodor, Kristian, Oluf, Martin, Peter, Jens, Aksel, Hans, Magnus, Marius, Emil, Karl, Thorvald, Sofus, Engelberth, Ejnar, Frits, Chjarles, Frederik, Bay, Ove, Aage og Siegfred. Mange af drengenavnene bruges fortsat i dag, mens det ikke er mange af pigernes navne, der bruges mere: Julie, Petrine, Marta, Ane Marie, Eline, Anna, Jensine, Marie, Ane, Elenore, Petra, Laura, Meta, Karla, Olga, Agnes, Emma, Theodore, Adine, Gertrud og Dagmar.

YNGSTE KLASSE

Man begyndte i skolen i yngste klasse. Eleverne var her i 7 – 10 års alderen. Om vinteren gik de i skole i 12 timer om ugen og om sommeren 24 timer. Skoletiden om vinteren var 4 dage af 3 timer og om sommeren 2 dage af 6 timer og 4 dage af 3 timer.

Der undervistes i religion, dansk, regning, skrivning, sang, historie, geografi og anskuelsesundervisning. Yngste klasse havde eksamen i oktober, og der blev givet karakterer i læsning, skønskrift, retskrivning og regning. Efter bestået eksamen rykkede de ældste elever op i ældste klasse.

Et ugeskema for yngste classes vinterundervisning så således ud: Religion 4/2 timer, dansk 4 timer + 2/2 timer, skrivning 2/2 timer, regning 2 timer og sang 2/2 timer.

ÆLDSTE KLASSE

Ældste classes elever var 9 – 14 år. De gik om vinteren i skole 24 timer om ugen og om sommeren kun 12 timer, så der også var tid til at hjælpe til derhjemme. Om vinteren

undervistes 2 dage af 6 timer og 4 dage af 3 timer, og om sommeren kun 4 dage af 3 timer.

Der undervistes i religion, dansk, regning, skrivning, historie, geografi og sang. Eksamen var i april, og der blev aflagt prøve i religion, læsning, retskrivning, skønskrivning og regning.

Om sommeren blev der undervist i gymnastik, En fortegnelse over skolens "gymnastikapparater" fortæller, at der på Langballe skole var 1 klavremaskine (fra 1885) med tilbehør, 1 springmaskine og 1 balancebrædt.

Der blev sunget meget i Langballe skole. I sangprotokollen er der anført 12 salmer og 13 danske sange, som blev indøvet i år 1900. Hver salme eller sang blev sunget 5 – 10 gange, og det er nøjagtigt indført på hvilke datoer, man sang de enkelte.

I protokollen findes også sognepræst Valdemar Billes forslag til skoledirektionen om årets ferieplan. Det fremgår heraf, at der i året 1900 var 256 skoledage og 109 fridage. Sommerferie hed dengang "høstferie". Der skulle gives 2 dages ferie i roetiden, og Hellig Trekongersdag var en feriedag. Lørdag var en almindelig skoledag, men 12 "løverdage" i månederne juli-oktober skulle være fridage.

Hvilke bøger brugte man i Langballe skole i året 1900? Det står også i protokollen, og fortegnelsen over de skolen tilhørende undervisningsmidler angiver: 15 styk Bondesen og Vestergaard: Ny dansk Læsebog for Skolen og Hjemmet, 48 styk Joakim Larsen: Dansk Læsebog for Skolen og Hjemmet, 12 styk Nye Testamente og 12 styk Thyregod og holm: Skriftlæsning for Skolen og Hjemmet.

Skolebygningen, der i året 1900 indeholdt 4 kakkellovne, 1 komfur, 1 kedel, 18 to-mands skoleborde og 1 skab, er i dag væk. Skolen i Langballe måtte vige for Oddervejens regulering og udvidelse – men skolens protokoller er heldigvis bevaret til minde om en interessant periode af sognets lokalhistorie, hvor Vilhelmsborg, Moesgård og Langballe hørte til den folkerigeste del af Mårslet sogn – der er jo unægtelig sket en forandring i dette lokalområde siden år 1900.

Hørret i 1785

HØRRET er (sammen med Langballe) Mårslet sogns ældste bebyggelse – landsbyen menes at stamme fra overgangen mellem bronzealder og jernalder fra omkring år 500 f.Kr.

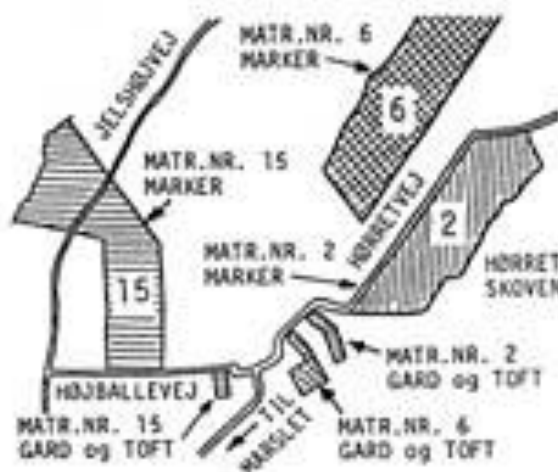
Landsbynavnet HØRRET indeholder ordet HØRGH, der betegner en gammel hedensk helligdom. Det oprindelige navn har nok været Hørghwith, hvor endelsen WITH

BETYDER skov. Stavemåden har gennem tiderne vekslet – navnet HØRIT, HØRET, HØREDT og HØRRED kan findes på gamle kort.

Den ældste skriftlige kilde er en MARKBOG fra 1683 (Kopi findes på Egnsarkivet). Heri kan ses, at HØRET BYE har været inddelt i LYCKE MARCHEN (Løkkemarken), OES (eller AAS) MARCHEN OG SCHOUMARCHEN (også kaldet ØSTERMARCHEN).

LYCKEMARCHEN lå syd og vest for landsbyen. En LØKKE i en landsby var det indhegnede fællesareal, der brugtes til kreaturenes græsning. Den LØKKE, der tilhørte HØRRET, kaldtes naturligvis HØRRETLØKKEN – et stednavn, vi stadig har bevaret. Til LYCKEMARCHEN hørte dengang også HØJBALLE.

Den egentlige dyrkning fandt sted på de to andre marker – OESMARCHEN mod nord omkring AASHØJ (der stadig ses angivet på nutidige kort) og SCHOUMARCHEN mod øst op til HØRRET SKOV. De to marker var inddelt i AGRE, der igen var inddelt i RODER og LODDER. Hver gård i landsbyen ejede lodder i hver rode i hver ager i hver mark – og gårdens jord lå spredt, og dyrkningen var helt afhængig af landsbyfællesskabet.

Tre eksempler på udskiftningen i Hørret i 1785: Matriklerne nr. 2, 6 og 15. Matr. Nr. 6 er Hørretgården (eller "Kobbergården") og Matr. nr. 15 er "Højly" på Højballevvej.

Til hver gård i landsbyen hørte en TOFT – et lille stykke mark, der lå udenom gården, og som blandt andet brugtes til græsning for gårdens kalve. Til fællesskabet hørte også halvdelen af HØRRET SKOV, hvor der blev holdt svin på olden, og hvorfra der blev hentet brænde og gærdsel (pinde til hegn).

Bondereformerne nåede i 1785 til Hørret (og Langballe), og der blev foretaget en udskiftning af jordene, så hver gård fik samlet sin jord, og bønderne, der dengang var fæstere under VILHELMSBORG, kunne nu selv bestemme, hvornår de ville pløje, så og høste, og enhver bestemte også selv afgrødens art.

Fem år senere – i 1790 – blev jordene i MÅRSLET udskiftet, og året efter kom turen til TESTRUP. Ved et enkelt blik på de gamle udskiftningskort kan man se, at udskiftningen i MÅRSLET og TESTRUP blev foretaget i stjerneform ud fra midten af landsbyen, sådan at de enkelte gårdes jorder blev formet som langstrakte, spidse trekanten med gården i landsbyen placeret i trekantens spidse del.

Men sådan skete det ikke i HØRRET. Udskiftningen i 1785 samlede den enkelte gårds jord, men jorden kom til at ligge et helt andet sted end gården. Fra gammel tid havde gårdene i HØRRET ligget tæt langs landsbygadens sydside, og flere af dem var sammenbyggede tvillingegårde. Idéen med udskiftningen var vel, at hvis gårdene i landsbyen nedbrændte, skulle de flyttes fra landsbyen og genopføres ude på de nye marker, men gårdene i HØRRET ligger fortsat i dag placeret på stribe langs bygadens sydside – og med gårdenes jorde på et helt andet sted, hvilket ses tydeligt på skitsen.

Ved udskiftningen i 1785 forblev HØRRET SKOV fælleseje – skoven forblev delt mellem bønderne i HØRRET og bønderne i LANGBALLE – men ved Fredskovsforordningen i 1805, hvor det blandt andet blev forbudt bønderne at bruge skoven til kreaturgræsning, mistede skoven sin betydning for bønderne, hvorfor de solgte den til baron Frederik Julius Gyldenkrone, ejer af Vilhelmsborg, som skoven kom til at tilhøre indtil Århus Kommune købte den i 1973.

Det forsvundne hus

Drejer man fra Hørretvej omkring hjørnet ved "Musikhuset" og følger fortovet på Obstrupvej, ser man snart på sin højre side en trappe, der er bygget ind i det stengærde, der afgrænser vejen mod skråningen op til kirkegården.

Denne trappe fører op til en ganske lille plads, der ligger nedenfor kirkegårdens gamle middelalderlige kirkegårdside. Hvis man ikke lige ved det, ville man ikke tro, at der på pladsen her engang har ligget et hus, hvis indgangsdør var placeret lige ovenfor stentrappen.

Men huset kan ses på et gammelt brevkort, der findes i Egnarkivet. Postkortets fotografi er taget fra brugsuddeler Enevoldsens have (nu Solkioskens gård) over mod kirken – og her ses huset, et ganske lille bindingsværkshus, trykket op mod kirkegårdens stendige. En flagstang foran husets indgangsdør hører slet ikke til huset, men stod på den anden side af vejen i daværende købmand Siigs have, for den lille grund havde bestemt ikke plads til en flagstang.

Huset findes ikke mere. Kun stentrappen op til det er bevaret. Husets placering så tæt på kirken havde længe været en torn i øjet på provst Thøger Rugholm (sognepræst 1928 – 63), så da der i 1942 blev mulighed for at købe huset af den daværende ejer, Anders Andersen – også kaldet Bud-Anders – erhvervede provst Rugholm det til nedrivning for 2500 kroner, hvoraf han endda fik sognerådet til at betale det halve.

Bud-Anders, der var kommet op i årene, havde mistet sin kone, og selv var han flyttet på plejehjem inde i Århus. Sin

Skitsen viser to af de fredninger, der i 1952 blev foretaget omkring kirkegården. Det lille grå areal ved Obstrupvej. Der er mærket "25 c" er grundstykket, hvor det forsvundne hus lå

budvirksomhed startede han, da han boede i Langballe. Herfra gik han til stationen i Mårslet, hvorfra han dagligt tog toget til Århus. Senere flyttede han til "Strædet" (Lindegårdsvej), inden han købte huset på skrænten ved kirken.

Der var en livlig trafik til Bud-Anders` hus, når byens befolkning skulle afhente det, som Anders havde hentet til dem inde i byen. Det var ikke bare forretningerne i Mårslet, der havde gavn af rejsebudet – også private brugte ham – blandt andet når der skulle hentes medicin på Jernbaneapoteket inde i Århus. Det var selvfølgelig ikke gratis at få bud med til byen – fragten var 25 øre.

I mange år tog Anders toget kl. 9.30 og var så tilbage i Mårslet igen til middag. Igen kl. 13.30 tog han af sted og nåede hjem til aften.

Det lille maleriske hus var nærmest et "dukkehus", men det rummede, hvad en familie dengang havde brug for. I vestenden af huset var der også blevet plads til et lille hønsehus, og under det var der udgravet en kælder med en røgeovn – jo, stedet tjente også som byens røgeri.

Der findes en gammel beskrivelse fra 1890erne af stedet med det lille hus og dets to gamle beboere – Jens Staldkarl og Pindehuggerkaren. Jens var graver på kirkegården, og han ringede også til begravelser og kimede til bryllup og til de store højtider. Karen, hans kone, passede gravene på kirkegården og fulgte Jens i tårnet, når klokkerne skulle røres.

Karen var den ældste – syvogfirs, sagde hun selv i sine sidste år. Jens gik med stok, for han var dårlig til bens og svinglede stærkt med hele kroppen. Her i huset og på kirkegården levede de to gamle deres liv.

Der var dengang noget af en skrammelplads omkring huset. Ned over bakken lå gamle, visne kranse, og her kom metalkransene hen, når alt det grønne var gået af palmegrenene. Visne granris lå, som var de kastet ud af kirken efter det sidste bryllup, og gamle mindesmærker, mest af træ, stod skrøbelige og lænede sig op mod kirkegårdsdiget.

Der var kun lidt plads inde i huset, og alle vegne var der også her fyldt op med skrammel – de underligste remedier, hvis anvendelse man kunne have vanskeligt ved at hitte ud af. Besøgte man Karen, viskede hun en stol af med sin flade hånd, idet hun sagde: "Ja, her ser jo lidt sært ud, men hvad – et sted må man da have sin skrammelstue." Karen havde skrammel overalt. Ved vinduet i stuen stod et lille bord, der altid såvel som vindueskarmen omtrent var fyldt med tomme flasker, glas uden fod, tomme garnruller og andet af den slags.

Alderen tog det ene slemme tag efter det andet i de to gamle. En dag måtte Jens sige farvel til sin Karen. Hun blev begravet deroppe på kirkegården, og Jens tog én af de

bedste gamle trætavler, der stod ved kirkegårdsdiget, malede den pænt med perlegrå maling og satte Karens navn derpå med store, skæve bogstaver.

Matrikel nr. 25C, som huset lå på, bliver aldrig bebygget mere, for provst Rugholm fik i 1952 lagt en fredning på grunden med klausul om, at arealet "ikke må bebygges, midlertidig eller vedvarende, ligesom der ikke på arealet må graves grus eller anbringes transformatorstationer, telefon- og telegrafmaster eller lignende, og ej heller opsættes skure, udsalgssteder, isboder, vogne til beboelse eller opbevaring af redskaber eller lignende skønhedsforstyrrende genstande."

Men huset HAR ligget der. Dets historie og dets menneskers historie kan en fredning heldigvis ikke fjerne.

Mårslet børnehjem

I 50 år eksisterede det – MÅRSLET BØRNEHJEM. Det blev oprettet i 1888 og blev nedlagt igen i 1938. MÅRSLET BØRNEHJEM lå på Testrupvej i det gule hus ved siden af indkørslen til skolegården – i bygningen, der i dag huser "Juniorklubben", men som mange i Mårslet bedst husker som pedelbolig for skolens pedel. I nogle år, mens der var lokalemangel på skolen, var der indrettet klasseværelser i huset – men dets egentlige funktion, da det i 1888 blev opført, var altså et hjem for børnene på MÅRSLET BØRNEHJEM.

Børnehjemmets oprettelse i 1888 var blot én af de mange aktiviteter, der i 80`erne blev gennemført i Mårslet. Samme år byggedes Testrup Friskole, og inden for samme årti havde sognets bønder grundlagt Andelsmejeriet "Kildevang" (1885), oprettet Mårslet brugsforening (1886) og Mårslet Sogns Sygekasse (1888). 1884 var Mårslet blevet en stationsby, da Hads-Ning Herreders jernbane blev ført gennem byen. Det var også i 80`erne, at sognerådet bestemte sig for opførelse af de to nye skoler i Mårslet og i Langballe. Også i kirken skete der noget – baron Carl Gyldenkrone på Vilhelmsborg skænkede i 1888 kirken en ny altertavle – jo, der var virkelig aktivitet i 80`ernes Mårslet.

Børnehjemmets bygning på Testrupvej ved skolen

Midlerne til oprettelse af den private institution MÅRSLET BØRNEHJEM blev skaffet ved en indsamling i sognet, hvilket viser, at datidens bønder var med på den omstilling, der var i gang i landsbyen, og fuldt ud støttede den udvikling, der var sat i gang. En enkelt bonde gav 2000 kr. til formålet – og det var mange penge dengang. Højskoleforstander Jens Nørregaard, Testrup Højskole, var blandt initiativtagerne, men desværre ved vi ikke ret meget om, hvem der ellers stod bag.

MÅRSLET BØRNEHJEMS første forstanderinde hed Signe Hansen. Hun fratrådte i 1904, og Martinus Nielsen og hans kone Ane Kirstine blev da forstanderpar. De havde tidligere været brugsuddelere i Sattrup ved Horsens, og deres eneste forudsætning for at lede et børnehjem var: Kærlighed til børn. Allerede i 1909 fratrådte Nielsens som bestyrere af Børnehjemmet, da der ikke mere var råd til at lønne et ægtepar. Så tiltrådte søster MARIANE – Mariane Jensen, født i Glyngør og uddannet diakonisse. Hun kom som forstanderinde til at lede Børnehjemmet og var MOR for hjemmets børn i 29 år indtil 1938, da MÅRSLET BØRNEHJEM blev nedlagt.

Fra en senere vedtægt (1935) ses det, at MÅRSLET BØRNEHJEM i 1905 blev godkendt som børnehjem for 12 børn, der ved optagelsen var i en alder fra 2 – 13 år. Børnene kunne blive på hjemmet til efter konfirmationen. I vedtægten nævnes også, at undervisningen af de i hjemmet anbragte børn skulle finde sted i Mårslet kommuneskole, men fra starten har børnenes undervisning foregået på Testrup Friskole, der imidlertid var blevet nedlagt i 1927.

Af vedtægten fremgår at børnehjemmet blev ledet af en bestyrelse på 7 – heraf 3 kvinder – alle fra Mårslet sogn. Bestyrelsen skulle ansætte forstanderen – med hvem der blev oprettet en skriftlig kontrakt om dennes rettigheder og pligter. Og det fremgår også, at forstanderen skulle drive hjemmet for egen regning, hvilket sikkert har været forbundet med mange besværligheder, selvom der selvfølgelig blev ydet Børnehjemmet et statstilskud.

I mange år var gartner Morten Holm Nielsen, gartneriet "Birkedal" på Bedervej, med i bestyrelsen for MÅRSLET BØRNEHJEM. En søster til ham boede i huset overfor Børnehjemmet, og hun syede tøj til børnene, der helt frem til 1930 gik ens klædt. Hjælp udefra var sikkert en nødvendighed. På billeder, der er bevaret i Egnsarkivet, ses det at børnetallet har været helt oppe på 26, og det kunne være svært for en "enlig mor" med så mange børn. Den eneste hjælp Søster Mariane havde, var at én af de store piger, efter i et år at have været ude at tjene, kom tilbage til hjemmet og hjalp til – ellers var børnene fælles om arbejdet, der skulle gøres – stable tørv, bære brænde og vand ind, feje gård, hente mælk på mejeriet osv.

Jorden på den anden side vejen ned mod åen hørte med til Børnehjemmet – det var Hjemmets have, som børnene skulle holde. Her var også hønsehus og legeplads, samt børnenes små private haver.

Hvert år i skolesommerferien drog hele holdet af sted på sommerlejr til Saksild – det var en oplevelse, som byens andre børn ikke havde. Lompepenge var der ikke noget der hed –men for de penge, børnene kunne tjene ved småjobs, måtte de købe for eksempel sko, fodboldstøvler, hvis det nu var det, de ønskede, men klattes væk måtte pengene ikke.

Børnehjemmet i Mårslet var et HJEM. Børnene kaldte søster Mariane for MOR, og de blev ved at komme hjem på besøg selv efter at de var kommet ud at tjene. Der stod altid en seng parat til dem på loftet. Det var selvfølgelig med til at tære på Hjemmets økonomi, når børneflokkene således blev forøget, for de store børn var der jo ingen tilskud til. Børnenes konfirmationer blev holdt på Hjemmet, og flere af børnenes bryllupper holdtes også her. Søster Mariane var som MOR mild overfor børnene, men hun krævede orden. Hun var venlig og flink mod alle, og børnenes kammerater i byen var altid velkommen på Hjemmet.

I 1938 besluttede bestyrelsen sig for at nedlægge MÅRSLET BØRNEHJEM. Søster Mariane var blevet syg og kunne ikke mere klare opgaven, bygningen trængte til en modernisering, og børnetallet var til sidst så lille, at der ikke kunne ydes offentlige tilskud. I et brev fra Overinspektionen for Børneforsorgen til Socialministeriet skrives: "...at Hjemmets ejendom er gammel og lidet egnet og ikke opfylder de krav, der nu bør stilles til et velindrettet opdragelsessted for børn".

Bestyrelsen tildelte Søster Mariane en pension og dertil et årligt beløb, som hun kunne hjælpe tidligere elever med, som ikke kunne klare sig selv. Hun fik endvidere lov indtil videre at blive boende i bygningen. Sine sidste år tilbragte hun hos et af sine gifte børn i Århus.

Af Børnehjemmets midler efter bygningens salg blev der oprettet et legat, hvis afkast skal anvendes til kristeligt og folkeligt arbejde blandt sognets unge – blandt andet ved at et beløb årligt skal gives som tilskud til et almindeligt højskoleophold for "en Karl eller Pige fra Mårslet". Dette legat administreres af sognepræsten – men som det går med sådanne legater, er afkastets værdi blevet mindre værd for hvert år på grund af inflationen.

MÅRSLET BØRNEHJEM eksisterer ikke mere, men legatet og Søster Marianes grav på Mårslet kirkegård minder os fortsat om Hjemmet på Testrupvej, hvor så mange børn kom til at opleve et hjem og en MOR.

Testrup Højskole

I midten af forrige århundrede fik gårdejer Kristian Rasmussen, Gunnestrup, tanken om at oprette en grundtvigsk højskole. Han drøftede sagen med Mikkelt Andersen, Viby, og gårdbestyrer Anders Sørensen, Tranbjerg. De tre blev enige om at tage den ansete grundtvigske lærer Kristian Højmark, Stautrup med på råd.

Læreren sluttede sig til de tre bønder, og på et møde i Århus blev sagen drøftet i en større kreds, og man begyndte at tegne aktier til en højskole.

Kristian Rasmussen, Anders Sørensen og lærer Højmark rejste til København for at finde en egnet forstander. De blev vel modtaget i Vartov hos gamle Grundtvig, som sagde: "Den sag er god, den skal nok lykkes"

JENS NØRREGAARD, lærer ved Blågårds seminarium, blev spurgt, om han kendte nogen, der havde lyst og evne til at begynde en højskole på Århusegnen. Rask i vendingen, som han var, svarede Jens Nørregaard, at det havde han da selv. Kort efter besøgte han Århusegnen og talte med dem, der havde fået tanken med højskolen.

Jens Nørregaard ønskede selv at bekoste bygning af højskolen, og da han fik tilbudt en byggegrund i Testrup, slog han straks til og opførte højskolen for sine egne penge. 1. november 1866 kunne Testrup Højskole så indvies.

Jens Nørregaard var født i 1838 i København. Han voksede op i et embedsmandshjem præget af fromhed og rig kultur. I Borgerdydsskolen blev hans interesse og levende sans for historie og poesi vakt. Her mødte han kærligheden til bibelen og besluttede at studere teologi.

I sine ungdomsår gik Jens Nørregaard i kirke i Vartov og kom i Grundtvigs hjem.

I 1861 blev han cand. Theol. Og blev så lærer på N. Zahles skole og Blågårds Seminarium. I 1862 fik han accessit for en teologisk prisopgave, og hans mål syntes at være et teologisk professorat.

Jens Nørregaard deltog som frivillig i krigen 1864 og kæmpede på Dybbøl. Nederlaget i krigen vakte i ham en dyb trang til folkets genrejsning.

I 1864 blev Jens Nørregaard gift med en datter af fideikommisbesidder Fabritius de Tegnagel, og det var hans medgift, der satte ham i stand til selv at bekoste opførelsen af Testrup Højskole.

Testrup Højskoles elever fik gennem Jens Nørregaards foredrag i litteratur og historie et levende møde med åndens verden. Levende og myndigt gav han udtryk for sit hjertes rigdom af kraft og poesi, for sin rige menneskelighed og sin fromme kristentro. Få inden for højskolens kreds var ham jævnbyrdig i veltalenhed. Hans tale ejede skønhed, kraft og ild, og gennem den fik tusinder af unge tilskyndelser til kristentro, til mod og dygtighed.

Han indtog både kirkeligt og folkeligt en central stilling. De grundtvigske frikirker blomstrede op i disse år, men Jens Nørregaard holdt sig udelukkende til sin sognekirke i Mårslet, hvor han i 1904 blev valgt ind i det første menighedsråd i sognet.

I 1886 tog Jens Nørregaard den teologiske doktorgrad på en afhandling om B.S. Ingemann, og han holdt i de følgende år en række forelæsninger på universitetet om centrale emner i højskolen.

I 1908 tog Jens Nørregaard efter 42 år som forstander afsked med Testrup Højskole og bosatte sig i Holte. Her døde han i 1913, og hans kiste blev ført til Mårslet kirkegård, hvor hans familiegravsted endnu findes.

Tårnet i Testrup

Da den gamle smedie i Testrup i 1896 nedbrændte, forsøgte Jens Nørregaard på Testrup Højskole at købe jorden, hvor smedien havde ligget.

Jens Nørregaard, der havde oprettet Testrup Højskole i 1866, havde længe gået og tænkt på muligheden for at udvide højskolen, og han fandt, at smedegrunden lige overfor højskolen ville egne sig glimrende. Han ville her bygge en større gymnastik- og forsamlingsal, så han kunne indrette den hidtidige gymnastiksal til en ny skolestue og til værelser.

Men de 7 gårdmænd, der ejede smedien i landsbyen, ville ikke sælge. Smedien blev genopført, og højskolen måtte atter indstille sig på, at den sorte røg og det grimme spektakel fra nabogrunden fortsatte.

En udvidelse af højskolen var nødvendig. Ved starten i 1866 bestod skolen kun af den lille hovedbygning ud mod Testrupvejen. Det var tilstrækkelig til de 18 – 20 elever, højskolen da startede med, men hovedbygningen måtte snart udvides til omtrent det dobbelte, da tilstrømningen til skolen tog til. I de første mange år boede eleverne rundt om hos bønderne, hvor de også spiste. Først senere kom der en kostbolig med elevværelser til – og senere igen gymnastik- og foredragssal.

Da Jens Nørregaard ikke kunne få smedegrunden, bestemte han sig til endnu engang at bygge til hovedbygningen, men da pladsen var ved at være brugt, måtte han denne gang gå i højden – og det blev så til Testrup Højskoles TÅRN – skolens vartegn, hvorfra der kunne flages, så det kunne ses viden om.

I tårnet, der blev bygget i 1896, blev der indrettet en mindre skolestue, 3 nye værelser og et tørreloft. Så var det ikke længere nødvendigt at bruge spisestuen til undervisning, og nu blev der plads til gæster og til yngre lærere.

Den gamle smedie – ja, den ligger der endnu, men det er mange år siden, at smediens spektakel og røg sidst har generet på højskolen. De 7 gårdmænd solgte den, og i dag er den gamle landsbysmedie indrettet til privat beboelse.

Christoffer Bågø

Jens Nørregaard, Testrup Højskoles stifter, kom til Testrup fra en stilling som lærer ved Blågårds Seminarium i København, hvorfra også en af hans lærerkolleger CHRISTOFFER BÅGØ fulgte med til Testrup og dér blev Jens Nørregaards tro medarbejder gennem alle årene. Bågø købte en lille ejendom i Testrup, hvor han boede.

Christoffer Bågø var født i 1836, var københavner, apotekersøn. Han blev cand. Theol. i 1864 og ved sine venner blev han ført nøje ind i grundtvigsk åndsliv. Bågø var historielærer, havde stor sans for kunst, geologi og arkæologi, han var en granskende ånd.

Sammen med Jens Nørregaard byggede Bågø Testrup Højskole op. Jens Nørregaard var som skabt til taler og store møder. Ingen af den danske højskoles folk kunne måle sig med ham, når det gjaldt ordskifte med folk fra andre lejre. Modsat var Bågø ikke veltalende, havde undertiden svært ved at finde rammende udtryk for sine følelser og tanker, men når han var grebet af et emne, talte han med en egen glød, især når han skildrede skikkelser fra Nordens oldtid. Selv kunne han minde om en af disse gamle helte, med kraftfulde ansigtstræk, store buskede øjenbryn, livfulde øjne, stor og mandig.

Christoffer Bågø var ivrig skandinav. Han deltog i det nordiske studentermøde 1856, og krigen i 1864 vakte hans sans for fædreland og skyttesag. Sammen med Nørregaard indbød han til det første nordiske folkehøjskolelærermøde, der holdtes i Testrup i 1883.

Bjørnbaks skole i Viby og Nørregaard-Bågøs højskole i Testrup blev tidens brændpunkt i den kamp, som i sidste halvdel af forrige århundrede førtes på Århusegnen mellem materialisme og grundtvigianisme. To livsanskuelser tørnede voldsomt sammen. Dette satte sig spor på hele egnen og var med til at vække åndelige interesser i en befolkning, som var ret materialistisk indstillet.

Jens Nørregaard og Christoffer Bågø var, da de kom til Testrup, to på egnen ganske ukendte unge teologer, men de modtog et kald fra folk, der var grundtvigsk vakt, og begge syntes, at ungdommen fortjente end bedre og anden oplysning end den, der blev givet af Lars Bjørnbak i Viby.

Nørregård og Bågø ville øve en vækkergering i kristelig ånd, men de lagde vægt på, at deres skolegering ikke fik noget kirkeligt præg – et klart skel mellem folkeligt og kristeligt liv.

Hverken Nørregaard eller Bågø sluttede sig til egnens grundtvigske frimenigheder. De forblev folkekirkens mænd. Nørregård blev i 1904 indvalgt i Mårslet kirkes første menighedsråd, og Bågø fik på menighedsrådets foranledning sæde i en kommission, der arbejdede med en ændret konfirmationsundervisning.

Christoffer Bågø døde i 1915. Hans gravsted findes på Mårslet kirkegård nordvest for kirketårnet ud mod Obstrupvej. Bågø efterlod sig ikke skriftlige arbejder, men han virkede med sin helstøbte karakter frugtbar på tusinder af unge.

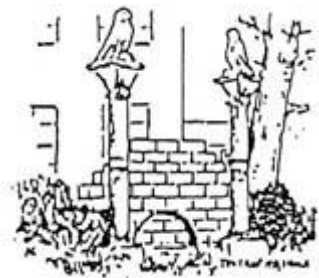
To fremmede fugle

Testrup Højskole er oprettet i 1866 af Jens Nørregaard, der for egne midler byggede skolen for på opfordring fra egnens bønder at drive folkehøjskole på stedet. Med sig fra København til Testrup havde Nørregaard vennen Christoffer Bågø, og sammen kom de to vidt forskellige mænd i årene, der fulgte, til ikke alene at præge Testrup Højskole, men også den hele højskoleverden.

Jens Nørregaard døde i 1913 og Bågø i 1915. De fandt begge deres sidste hvilested på Mårslet kirkegård, hvor deres gravsteder stadig er bevaret. De to højskolemænd satte i 1866 noget i gang, der ikke lod sig standse – og Testrup Højskole, som de i fællesskab startede, fejrede i sommeren 1991 sit 125 års jubilæum.

Ved skolens 50 års jubilæum i 1916 blev der ud for Testrup Højskole ved Testrupvej rejst et stort monument til minde om de to netop afdøde højskolemænd Nørregaard og Bågø. Monumentet blev opført efter tegning af arkitekt Jensen Klint, og egnens bønder leverede de sten, det blev bygget op af.

Ikke mange i Mårslet kender monumentet, selv om det står lige ud til vejen, og selv om det var motiv på Mårslet-julemærket i 1979. I jubilæumsåret har Testrup Højskole ladet monumentets nærmeste omgivelser ændre, så det nu er blevet mere synligt.

Monumentet er formet som en takket stenopbygning, foran hvilken der står to store søjler – på hvis midte Nørregaards og Bågøs navne er indhugget. Øverst på søjlerne sidder to store granitfugle – et symbol på de to højskolemænd, der som "to fremmede, sære fugle" slog sig ned i Testrup, som det blev sagt i en af talerne ved monumentets afsløring i 1916.

I en anden af talerne fra dengang blev blandt andet sagt. Lad dette mindesmærke med de store fugle, der hviler på kirkens søjler, vidne for efterslægten om de to rigt udrustede danske mænd, der ikke byggede på menneskelig magt og storhed, men på sandhedens klippegrund. Hvor de kom, bragte de godt og glædeligt budskab med sig til unge og gamle. Dette budskab lever efter dem, og det kan aldrig dø.

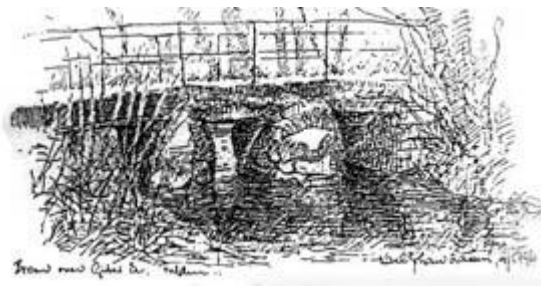
I 1927 blev Testrup Højskole sygeplejeforskole for vordende sygeplejersker og virkede som sådan til 1974. Derefter blev Testrup Højskole igen en folkehøjskole, og efter at have gennemlevet et par svære år for få år siden står Testrup Højskole i dag stærkere end

nogensinde – nyrenoverede bygninger, kurserne fyldt med elever og med en dygtig lærerstab under ledelse af forstander Jørgen Carlsen.

Den brændevin

Til købstadens rettigheder hørte fra gammel tid retten til fremstilling af brændevin – uden for byporten var det ikke tilladt at beskæftige sig med den slags. Århus by havde en god indtægt af brændevinssalg til bønderne i landsbyerne uden om byen og håndhævede derfor strengt byens eneret til brændevinsbrænding og retten til at jage ulovligt brændevinstøj på gårdene. At det så undertiden kunne gå hårdt til – og koste menneskeliv – viser denne beretning fra 1735.

Under ledelse af en prokurator Gotfried Davidsen begav 10 mænd sig i marts 1735 i tre vogne ud på en ekspedition til Fulden og omegn for at se, om der fandt ulovligheder sted.

Hos PEDER HANSEN i Lille Fulden traf de ingen hjemme – han og hans kone var i marken. Århus folkene slog døren ind og brød ind i huset, hvorfra de borttog "en liden kedel, som de brækkede af grue", som der står i den senere politirapport, selv om "det ej er godtgjort, at den er brugt til andet end at brygge en par skæpper malt med til Peder Hansens fattige og ringe husholdning."

Da Peder Hansen kom hjem og så, hvad der var sket, blev han meget opbragt. Sammen med sin nabo, Michel Møller, begav han sig til Fløjstrup, hvor de overtalte en del mænd til at deltage i forfølgelse af de frække Århus-folk.

Bønderne indhentede Århus-ekspeditionen i Marselisborg Skov, og de gik løs på mændene med de medbragte forke og plejle. Davidsen og andre slap væk, mens en forhenværende vagtmester Helms blev liggende på valen. Han var dog ikke død, da bønderne forlod ham. Og han var endnu i live og kunne tale dagen efter, en søndag, da han om morgenen blev fundet liggende ved en bæk i skoven, men han døde kort efter.

Bækken, vagtmester Helms blev fundet ved, skulle være bækken gennem Djævlekløften i Hørhaven. I sit forsvar siger Peder Hansen, at da Helms fandtes langt fra det sted, hvor

de havde haft deres sammenstød, så måtte andre senere have tilføjet ham de dødbringende sår – ellers kunne Helms næppe være gået så langt.

Peder Hansen påstod i retten, at han kun havde slået vagtmesteren over armen – alligevel dømte retten ham som anstifter af bataljen til at hænges. Samme dom overgik tjenestekarlen Niels Gram fra Skovmøllen, som var en af dem, som havde lagt hånd på den dræbte. Seks andre idømtes strafarbejde.

Henrettelsen af de dødsdømte fandt sted på Moesgård Mark i september 1738 – mere end tre år efter forbrydelsen. Stedet, hvor hængningen af de to mænd skete, udpeges som værende der, hvor Kvægdriften løber ud i Bispelundvej – ikke langt fra nedkørselsvejen til Skovmøllen.

Odderbanen start

I 1862 – 63 anlagdes den jyske længdejernbane op langs Jyllands østkyst, og i Odder begyndte man i midten af 70`erne at snakke om bygning af en privatbane, der skulle forbinde provinsbyen Odder med den jyske længdebane. Man forestillede sig en linjeføring til Hovedgård eller til Horsens – Århus var slet ikke på tale.

Men så tog HANS BROGE, storkøbmanden i Århus, fat. Det lykkedes ham at få stemningen vendt, så den påtænkte privatbane i stedet blev projekteret med en linjeføring Odder-Århus. Pengene til det nye projekt skulle skaffes ved aktietegning, og på halvandet år blev der tegnet aktier for en halv million kroner.

Hans Broge rejste selv rundt til sognerådene og opfordrede dem til aktietegning, men 1870`erne var en vanskelig tid. Der var krise hos bønderne, fordi den nye jyske jernbaneforbindelse var begyndt at fragte mængder af billigt USA-korn til landet, så priserne på bøndernes eget korn var presset helt i bund – og landbruget derved urentabelt.

Bønderne afventede ikke gunstigere tider, men sadlede om. I stedet for at dyrke korn slog de ind på kvægdrift. Det blev en meget hurtig omstilling, der blandt andet medførte det første andelsforetagende i Mårslet, andelsmejeriet "Kildevang", der blev bygget i 1885, så bønderne kunne få deres mælk behandlet. (mejeriet lå indtil 1948 dér, Hvor Solkiosken nu har til huse).

I 1870`erne havde bonden nok andet at tænke på end jernbane, og derfor gik det lidt trægt med aktietegning hos bønderne, hvad man ikke kunne forstå i Odder, da banens hovedmål jo skulle være at transportere landbrugsprodukter til eksport..

Det lykkedes heller ikke i 70`erne at få Rigsdagen til at behandle forslaget om den nye Odderbane – og først i 1882 blev forslaget til lov om bygning af Odderbanen og

koncession på dens drift fremsat af indenrigsministeren på regeringens vegne. 12. maj 1882 blev lovforslaget vedtaget ved 3. behandling og stadfæstet af kongen.

Det var fra starten målet at betale banens anlæggelse kontant, og det lykkedes virkelig i løbet af et par måneder i 1882 at få aktietegningen op på over 700.000 kr. I Mårslet havde sognerådet bevilget 15.000 kr. til aktiekøb. Hans Broge fik beløbet presset op til 20.000 – og det var virkelig mange penge i 80'erne. Forstander Jens Nørregård på Testrup Højskole tegnede sig for 200 kr., og Mårslet-bønderne fulgte ham og tegnede hver for 100-200 kr. aktier – nu da landbrugets omstillingsproces var ved at lykkes, og der igen var faldet ro over bønderne.

Stationsbygningen i Mårslet opført 1884

Så gik arbejdet i gang. Jordarbejde, skinnelægning og stationsbygning. Stationen i Mårslet blev bygget 1883 – 84, og det er den samme bygning, vi har i dag, men arkitekten vil nok ikke kunne kende den – i hvert fald ikke indvendig, hvor alt siden er ændret.

For 17 beboere i Langballe opstod der betænkeligheder. Jernbanesporene skulle krydse Langballevej, og langballeboernes "kirkesti og jordemodervej ville derved blive spærret, når befordring, som ikke tåler at blive opholdt, skulle komme på vejen i den tid jernbanevognene rangeres over vejen". I langballeboernes lange skrivelse til sognerådet anmodes der om, at der på begge sider af sporet anlægges en forbindelsesvej mellem Langballevej og Hørretvej. Sognerådet fjøede delvis beboerne og anlagde forbindelsesvejen nord for sporet.

Så oprandt dagen. 18. juni 1884 anløb det festsmykkede tog fra Odder Mårslet station, hvor det var Hans Broge, der holdt festtalen. Han takkede blandt andet for kommunens bidrag – "det var jo just ikke stort, men det var, hvad vi forlangte" – en bemærkning, der nok bagefter er blevet livligt kommenteret, for sognerådets 20.000 kr. svarer vel i dag til 3 – 4 millioner – og sognets indbyggertal oversteg dengang ikke 1200.

Dagen efter, den 19. juni 1884, startede den ordinære drift med 3 tog daglig i hver retning – og da banen har forstået at ændre sig sammen med forandrede tider, består den over 100 år gamle jernbane stadig, og Mårslet er fortsat en stationsby.

Artiklerne i dette hefte er et udpluk af artikler fra Mårslet-Bladet. Heftet blev udgivet i 1992.